

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedra

Maģistra darbs

**Masu mediju atbildības un preses brīvības korelācija
starptautisko cilvēktiesību kontekstā**

Saņemts:

Starptautisko un Eiropas tiesību zinātņu katedrā

2008. gada ____ . decembrī

(paraksts)

Tiesību zinātņu maģistra programmas
nepilna laika klātienē studente

Aija Zamozdika

(stud. apl. Nr. Komu 040018)

Zinātniskais vadītājs

Dr. iur. Artūrs Kučs

Rīga, 2008

Saturs

Ievads	3. lpp.
1. Preses brīvība	
1.1. Vārda brīvības jēdziens un tā variācijas	7. lpp.
1.2. Preses brīvības un vārda brīvības attiecības	11. lpp.
1.3. Preses brīvības apjoms un tās ierobežojumi	15. lpp.
2. Masu mediju atbildība	
2.1. Masu mediju atbildības pamats	25. lpp.
2.2. Masu mediju atbildības noteikšanas veidi un modeļi	32. lpp.
2.3. Masu mediju kontroles mehānismi	36. lpp.
2.3.1. Masu mediju ārējā un formālā kontrole	37. lpp.
2.3.2. Masu mediju ārējā un neformālā kontrole	46. lpp.
2.3.3. Masu mediju iekšējā un formālā kontrole	51. lpp.
2.3.4. Masu mediju iekšējā un neformālā kontrole	57. lpp.
Kopsavilkums	68. lpp.
Izmantotās literatūras un avotu saraksts	71. lpp.
Anotācija latviešu valodā	79. lpp.
Abstract	80. lpp.

IEVADS

Mūsdienās vārda brīvība tiek atzīta par vienu no būtiskākajiem tiesiskas valsts pamatprincipiem, tādējādi prasība par vārda brīvības aizsardzību tiek iekļauta valstu konstitūcijās vai valstīm saistošos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos. Lai vārda brīvības aizsardzības princips nekļūtu par deklaratīvu normu, ir svarīgi nodrošināt atbilstošu vārda brīvības piemērošanu, tāpēc valsts darbības šīs brīvības aizsardzībā nedrīkstētu aprobežoties tikai ar vārda brīvības nostiprināšanu konstitūcijā vai pievienošanas starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem. Lai vārda brīvība īstenotos atbilstoši tās būtībai, ir nepieciešams, lai tiktu radīta vienota tiesiskā sistēma, kas atbalsta vārda brīvības piemērošanu ikdienas darbībā, jo īpaši attiecībā uz masu mediju darbību.

Tā kā izpratne par vārda brīvības saturu ir mainījies dažādu vēsturisku notikumu ietekmē, liela nozīme vienotas vārda brīvības izpratnes radīšanā ir faktam, ka pēc Otrā pasaules kara vārda brīvība tika nostiprināta vairākos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos, piemēram, 1948. gada 10. decembra Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācijas 19. pantā¹, 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 10. pantā² un 1966. gada 16. decembra Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pantā³.

Vārda brīvības īstenošana cieši saistīta arī ar masu mediju sistēmas attīstību, jo tieši masu mediji ir tie, kas visbiežāk izmanto šīs brīvības piedāvātās iespējas un kuru dēļ vārda brīvības jeb preses brīvības jēdziens ir ieguvis tādu nozīmīgumu. Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē izteiktajām atziņām tiesības uz vārda/preses brīvību tiek uzskatītas par vienu no svarīgākajām masu mediju izmantotajām tiesībām, kas nodrošina demokrātiska režīma pastāvēšanu, jo brīvi masu mediji ir spējīgi nodrošināt netraucētu informācijas apriti par sabiedriskām norisēm, kā arī nodrošināt forumu, kurā var apmainīties ar

¹ Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. 1948. gada 10. decembris. Pieejama: <http://www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=19> (skat. 2008. gada 26. novembrī).

² Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. gada 13. jūnijs, Nr. 143.

³ Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. LR Augstākās padomes deklarācija. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1990. gada 24. maijs, Nr. 21.

dažādiem viedokļiem un idejām.⁴ Arī mediju pētnieki, piemēram, pētnieki Ričards Gunterš (*Richard Gunther*) un Entonijs Magans (*Anthony Mughan*) uzskata, ka masu mediju sistēmas sakārtošana ir nozīmīgs valsts uzdevums, jo viens no demokrātijas procesu veicinošiem apstākļiem ir tieši šīs sistēmas efektīva darbība. Masu mediji tiek uzskatīti par galvenajiem līdzekļiem, ar kuru palīdzību sabiedrības locekļi un to ievēlētie pārstāvji var komunicēt savstarpējos mēģinājumos informēt un ietekmēt viens otru, tādējādi tiešā veidā dzīvē īstenojot vārda/preses brīvības saturu.⁵

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākkārt ir uzsvērusi, ka vārda/preses brīvības piemērošana saistīta ar zināmu pienākumu ievērošanu, tāpēc arī masu mediji ir ierobežoti savu tiesību piemērošanā, sniedzot informāciju par dažādiem sabiedrībai nozīmīgiem jautājumiem. Tas nozīmē, ka masu mediji ir atbildīgi par to, lai sniegtās informācijas rezultātā netiktu aizskartas citas indivīdu tiesības un likumiskās intereses. Masu mediju atbildības kontekstā ir jāņem vērā, ka masu medijiem piemīt milzīga vara, kas saistīta ar to ietekmi uz sabiedrību un tajā notiekošajiem procesiem. Tādējādi neviens vairs nešaubās par to, ka masu mediji ir atbildīgi sabiedrības priekšā ne tikai par citu indivīdu tiesību un likumisko interešu neaizskaršanu, bet arī par atbilstošu informācijas sniegšanas procesu, kas galvenokārt saistīts ar plurālisma nodrošināšanas prasību.

Šā maģistra darba mērķis ir rast skaidrojumu, kā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nostiprinātās tiesības uz preses brīvību ir savienojamas ar komunikācijas zinātnes teorijās un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē izteiktajiem apgalvojumiem par masu mediju atbildību. Lai sasniegtu šo mērķi, autore šajā darbā, pirmkārt, pētīs ar tiesību aktiem nodibinātos mehānismus, ar kuru palīdzību tiek nodrošināta masu mediju atbildība. Un, otrkārt, autore analizēs arī iekšējos mehānismus, ar kuru palīdzību paši masu mediji mēģina nodrošināt savas atbildības īstenošanu ikdienas darbā. Turklāt darbā īpaša uzmanība tiks pievērsta jautājumam par to, vai iekšējie masu mediju

⁴ Dennis, Everette E. *Social Responsibility, Representation and Reality*. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 99.

⁵ Gunther, Richard, Mughan, Anthony. *The Media in Democratic and Nondemocratic Regimes: A Multilevel Perspective*. In: Gunther, Richard, Mughan, Anthony (eds.). *Democracy and the Media. A Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 1.

atbildības nodrošināšanas mehānismi nenonāk pretrunā ar tiesībām uz preses brīvību.

Lai gan ir veikti vairāki pētījumi par vārda/preses brīvības saturu un pieļaujamiem ierobežojumiem attiecībā pret citām personu tiesībām un likumiskajām interesēm, šajā darbā uzmanība tiks pievērsta tieši preses brīvības īstenošanai masu mediju atbildības kontekstā, proti, kā masu mediju atbildības nodrošināšanas mehānismi var ietekmēt masu mediju izpratni par preses brīvības saturu.

Lai sasniegtu maģistra darba mērķi, autore ir izmantojusi vairākas zinātniskās metodes. Kā viena no galvenajām darbā izmantotajām metodēm minama indukcijas metode, ar kuras palīdzību autore ir izdarījusi vispārinošus secinājumus par konkrētiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos izteiktiem atzinumiem saistībā ar masu mediju atbildības principu. Vispārinošu secinājumu izdarīšanai autore ir veikusi tiesību aktu, akadēmisko publikāciju un tiesu prakses izpēti. Tā kā autore uzstādījums ir pētījuma veikšana starptautisko cilvēktiesību kontekstā, autore ir izvēlējusies galvenokārt pētīt Eiropas Padomes tiesisko režīmu, īpašu uzsvāru liekot uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses analīzi. Pamatojums izvēlēties Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksi kā galveno pētījuma avotu skaidrojams ar to, ka šai tiesai daudzo darbības gadu laikā ir bijusi iespēja piedāvāt visplašāko skaidrojumu vārda/preses brīvības saturam. Tādējādi plašais tiesu praksē lietotais skaidrojums ļauj izdarīt secinājumus par masu mediju atbildības nodrošināšanas mehānismu ietekmi uz preses brīvības izpratni masu mediju darbā.

Kā vēl viena svarīga maģistra darbā izmatotā metode ir minama viena no izziņas metodēm – analīze. Šī metode ļāva Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē un tiesību doktrīnā izteiktās atziņas par tiesībām uz preses brīvību salīdzināt ar komunikācijas zinātnes atziņām par masu mediju atbildības principa pamatojumu, kā arī saturu. Nepieciešamība izmantot arī komunikācijas zinātnes atziņas pamatota ar preses brīvības starpdisciplināro raksturu, turklāt ir jāņem vērā, ka preses brīvības piemērošana lielā mērā saistīta ar izpratni par masu mediju sistēmas darbību.

Kā galvenie maģistra darba avoti minami tiesību doktrīna, komunikācijas zinātnes teorijas, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumi, kas tika izmantoti, lai salīdzinātu Eiropas Cilvēktiesību tiesas izpratni ar komunikācijas

zinātnē izteiktajām atziņām par preses brīvības piemērošanu masu mediju atbildības kontekstā.

Darba struktūru veido divas galvenās daļas. Pirmā daļa skar jautājumu par vārda brīvības saturu, tās saistību ar preses brīvību, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē analizētajiem ierobežojumiem, kas tiešā veidā saistīti arī ar masu mediju atbildības principu.

Otro darba daļu veido analīze par masu mediju atbildības noteikšanas veidiem un par to, kā šie atbildības jeb kontroles mehānismi ietekmē preses brīvības īstenošanu masu mediju darbībā.

1. PRESES BRĪVĪBA

1.1. Vārda brīvības jēdziens un tā variācijas

Juridiskajā literatūrā, kā arī dažādu tiesu spriedumos bieži analizēti vārda brīvības pieļaujамie ierobežojumi. Šādu ierobežojumu pamatojums bieži atkarīgs no tā, kura filozofiskā brīvības izpratne prevalē.

Filozofs Jesaja Berlins (*Isaiah Berlin*) analizēja brīvības negatīvo un pozitīvo nozīmi, uzskatot, ka šīs nozīmes ir galvenās, aiz kurām slēpjas krietna daļa cilvēces vēstures.⁶

Ar negatīvās brīvības jēdzienu J. Berlins saprot tādas brīvības robežas, ciktāl neviens cilvēks vai cilvēku grupa neiejaucas attiecīgā indivīda rīcībā. Tādējādi brīvības negatīvā izpratne saistīta ar citu cilvēku rīcību, negatīvās brīvības aizstāvēšana izpaužas kā cīņa pret citu cilvēku iejaukšanos.

Ja negatīvās brīvības jēdziens ir saistīts ar citu cilvēku neiejaukšanos noteiktās robežās, tad pozitīvās brīvības jēdziens cieši saistīts ar cilvēka vēlmi valdīt pašam pār sevi. Tā ir vēlme, lai visi dzīves lēmumi tiktu pieņemti, nevis vadoties no ārējiem apstākļiem, bet tikai un vienīgi balstoties uz paša cilvēka darbībām, neļaujot citiem cilvēkiem pieņemt lēmumu viņa/viņas vietā. Pēc J. Berlina domām, pozitīvās brīvības jēdziens cieši saistīts ar cilvēka vēlmi apzināties sevi kā domājošo un racionālu būtni. Kā būtni, kas spēj izvirzīt saprātīgus mērķus un pieņemt attiecīgus lēmumus šo mērķu īstenošanai. Tomēr arī pozitīvās brīvības gadījumā var runāt par ierobežojumiem, kas saistīti ar saprātīgumu, proti, tā pilnībā realizējas tikai tad, ja cilvēks rīkojas saskaņā ar saprātīguma principiem, tomēr, ja tas tā nenotiek, tad pastāv iespēja noteikt kādus ierobežojumus, lai saprātīgums uzvarētu. Tas nozīmē, ka pozitīvās brīvības gadījumā var pastāvēt pienākums veikt noteiktas darbības, lai nodrošinātu to, ka brīvība tiek īstenota saskaņā ar saprātīguma principu, tas ir, brīvība pilnvērtīgā tās izpratnē iespējama tikai tad, ja tā tiek ierobežota saprātīguma robežās.

Ja mēs runājam konkrēti par vārda brīvības piemērošanu, tad negatīvā šī jēdziena izpratne saistīta ar valsts bezdarbību. Proti, negatīvā vārda brīvības

⁶ Berlins, Jesaja. Divi brīvības jēdzieni. Grām.: Berlins, Jesaja. *Četras esejas par brīvību*. Rīga: Sprīdītis, 2000, 169. lpp.

izpratne paredz, ka valstij ir noteikts pienākums neiejaukties vārda brīvības piemērošanā, ņemot vērā gan nacionālajos un starptautiskajos normatīvajos aktos, gan tiesu praksē paredzētos pieļaujamos ierobežojumus. Lai gan, piemēram, Sirakūzas interpretācijas principi, kas attiecas uz 1966. gada Starptautiskajā paktā par politiskajām un pilsoniskajām tiesībām iekļauto tiesību pieļaujamo ierobežojumu interpretāciju, pienākumu neiejaukties vārda brīvības piemērošanā attiecina uz valsti un tās institūcijām, autore uzskata, ka šāds pienākums neiejaukties vārda brīvības piemērošanā nacionālajā līmenī var attiekties ne tikai uz valsti un tās institūcijām, bet arī uz citām personām un iestādēm, kam varētu būt nepieciešamā vara, lai ierobežotu citu personu vārda brīvības piemērošanu.⁷

Pozitīvā vārda brīvības izpratne savukārt paredz aktīvus valsts pienākumus, tas ir, valstij ir jāveic noteiktas darbības, lai nodrošinātu, ka vārda brīvība ir piemērojama visplašākajā iespējamajā veidā.

Juridiskajā doktrīnā apraksta vēl vienu brīvības dalījumu. Tā, piemēram, tiesību zinātņu profesors V. Vītiņš uzskatīja, ka ir tikai divu veidu brīvība – iekšējā un ārējā. Pēc viņa domām, par iekšējo brīvību uzskatāmi visi tie procesi, kas norisinās cilvēka apziņā. Savukārt ārējā brīvība ir iekšējās brīvības ārējā realizācija. Tā ir brīvība, kas izpaužas cilvēka aktīvās vai pasīvās darbībās. Tādējādi iekšējā brīvība ir tā, kuru nevar ierobežot nekādi ārēji spēki, tajā skaitā arī valsts, bet šīs iekšējās brīvības ārējo realizāciju valsts ir tiesīga ierobežot, ievērojot, ka cilvēku darbības ir saistītas ar citu cilvēku brīvības realizācijas iespējām.⁸ Ir saprotams, ka valstu normatīvie akti un tiesu prakse galvenokārt skar jautājumu par ārējo brīvību, kuras piemērošana ir konstatējama ar juridiskiem paņēmieniem. Tāpēc arī šajā darbā autore galvenokārt analizēs ārējās brīvības saistību ar masu mediju pienākumiem.

Izskatot tai nodotās lietas par Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas, turpmāk tekstā – Eiropas Cilvēktiesību konvencija, 10. panta tvērumu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa lielākoties ir analizējusi vārda

⁷ The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights. Annex to UN document E/CN.4/1985/4 dated 28 September 1984. Pieejams <http://www.article23.org.hk/english/research/ICCPR.doc> (skat. 2008. gada 27. novembrī).

⁸ Vītiņš, V. *Vispārējs tiesību pārskats*. Rīga: Verdikts, 1993, 2. izd., 12. lpp.

brīvības negatīvo izpratni, tas ir, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vērtējusi valsts un tās institūciju pieļaujamās iejaukšanās robežas vārda brīvības piemērošanā.⁹

Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir prezumējusi, ka, ievērojot vārda brīvības būtisko lomu valstu demokrātijas stiprināšanā, šīs brīvības ierobežojumi pēc iespējas ir jāsamazina. Tādējādi *apriori* tiek pieņemts, ka valstij un tās institūcijām nav tiesību iejaukties vārda brīvības piemērošanā. Protams, ka vārda brīvību nav iespējams uzskatīt par neierobežotu tiesību, jo tās piemērošanā var tikt aizskartas arī citas indivīdiem piešķirtās tiesības un brīvības. Tajā pašā laikā normatīvajos aktos paredzēto ierobežojumu piemērošana valstij un tās institūcijām ir labi jāpamato pirms tā var tikt attaisnota.

Neskatoties uz to, ka lielākais skaits Eiropas Cilvēktiesību tiesas izskatīto lietu par 10. panta tvērumu skar negatīvo vārda brīvības izpratni, ir jāatzīst, ka dažos gadījumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa tomēr ir analizējusi, vai valstij var būt arī pozitīvi pienākumi attiecībā uz vārda brīvības nodrošināšanu. Tas nozīmē, ka ne vienmēr valstij ir pienākums atturēties no jebkādam darbībām, kas varētu tikt iztulkotas kā iejaukšanās vārda brīvības piemērošanā, tieši pretēji – atsevišķos gadījumos vārda brīvība var tikt visefektīvāk piemērota, ja tieši valsts veic kādas noteiktas darbības.

Valsts pienākums veikt aktīvas darbības vārda brīvības nodrošināšanai jo īpaši attiecas uz tiem gadījumiem, kad strīds par Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā paredzēto tiesību ierobežošanu skar jautājumus par attiecībām starp privātām personām bez valsts vai tās institūciju līdzdalības. Tā, piemēram, lietā *Fuentes Bobo v. Spain* Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants var tikt piemērots arī gadījumos, kur nav konstatētas tiešas attiecības starp valsti un indivīdu jeb „vertikālās” attiecības, bet gan tā dēvētās „horizontālās” attiecības jeb privātās attiecības. Šajā lietā prasītājs *Fuentes Bobo* bija Spānijas sabiedriskās raidorganizācijas TVE darbinieks un līdzautors vairākiem rakstiem laikrakstā „Diario 6”, kuros tika kritizēta raidorganizācijas TVE vadības rīcība atsevišķos gadījumos. Prasītājs kritizēja TVE vadību arī vairākos radio raidījumos. Pēc šīm

⁹ ECT spriedumi lietās: *Handyside v. the United Kingdom*. 1976. gada 7. decembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī), *Lingens v. Austria*. 1986. gada 8. jūlijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=lingens&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī) u. tml.

publikācijām un raidījumiem masu medijos pret prasītāju tika ierosināta disciplinārlieta, kuras rezultātā prasītājs tika atbrīvots no darba TVE. Tādējādi šajā gadījumā netika konstatēta valsts institūciju iejaukšanās vārda brīvības piemērošanā, bet vienalga Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka valstij tik un tā ir pienākums izvērtēt iespējamus vārda brīvības ierobežojumus un veikt zināmas aktīvas darbības, lai novērstu šādus ierobežojumus arī privātajās attiecībās.¹⁰

Arī lietā *Appleby and others v. the United Kingdom* Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvēra, ka patiesa vārda brīvības piemērošana ne vienmēr nozīmē valsts pienākumu neiejaukties tās piemērošanā, bet tieši pretēji var nozīmēt, ka valstij ir jāveic aktīvi vārda brīvības aizsardzības pasākumi pat, ja tas nepieciešams privāto tiesību nodrošināšanai. Tas gan nenozīmē, ka valstij tieši ir jāiejaucas konkrētu privātu attiecību noregulēšanā, kā, piemēram, *Appleby* lietas gadījumā – privātīpašnieku tiesībās liegt indivīdiem izteikt savu viedokli konkrēta veikala telpās. Šajā gadījumā Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka vārda brīvības nozīmīgums automātiski nenozīmē, ka privātajiem īpašniekiem nav tiesības prasīt ievērot sava īpašuma robežas vai ka valstij būtu jānosaka, ka vārda brīvības interesēs privātīpašnieku tiesības varētu tikt ierobežotas. Tas, ko Eiropas Cilvēktiesību tiesa mēģināja teikt, ir tikai tas, ka valstij *var būt* pozitīvi pienākumi, lai nodrošinātu efektīvu vārda brīvības piemērošanu, tomēr ir jāņem vērā katras konkrētās lietas individuālie apstākļi.¹¹

Kā redzams no iepriekš aplūkotajiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, tiesas viedoklis lielākajā daļā gadījumu ir, ka valsts iejaukšanās, tas ir, tās pozitīvais pienākums attiecībā uz vārda brīvības nodrošināšanu, attiecas nevis uz vertikālajām attiecībām, kur ir iesaistīta pati valsts vai tās institūcijas, bet gan tieši uz horizontālajām attiecībām. Tas nozīmē, ka valsts pozitīvos pienākumus Eiropas Cilvēktiesību tiesa interpretē kā netiešus pienākumus, tas ir, valstij ir jārada tādi tiesiskie apstākļi, lai tieši attiecībās starp privātajām personām tiktu nodrošināta nepieciešamā vārda brīvības aizsardzība.

¹⁰ ECT spriedums lietā: *Fuentes Bobo v. Spain*. 2000. gada 29. februāris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=fuentes%20%7C%20bobo&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

¹¹ ECT spriedums lietā: *Appleby and others v. the United Kingdom*. 2003. gada 24. septembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=appleby&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

Tomēr komunikācijas zinātnē ar valsts pozitīvajiem pienākumiem tiek saprasti arī tādi pienākumi, kas piemērojami horizontālajās attiecībās.

Autore pievienojas šim komunikācijas zinātnē izteiktajam viedoklim un norāda, ka pēc savas būtības valsts pozitīvie pienākumi galvenokārt var tikt nodrošināti ar valsts kā likumdevēja darbību. Tomēr šādas darbības var attiekties ne tikai uz attiecībām starp privātajām personām, bet arī personu attiecībās uz valsti. Tādējādi valsts galvenais pienākums vārda brīvības aizsardzības jomā ir nodrošināt tādu tiesisko vidi, lai tā atbilstu nepieciešamajiem priekšnosacījumiem vārda brīvības efektīvai īstenošanai. Tas var izpausties kā labvēlīgas vides radīšana masu mediju pašregulācijai ar ētikas komisiju starpniecību, kā arī kā labvēlīgas vides radīšana vārda brīvības nodrošināšanai attiecībās starp privātajām personām.

Autore atzīst, ka nav iespējams skaidri pateikt, kur valstij ir negatīvais pienākums neiejaukties vārda brīvības piemērošanā un kur valstij jau rodas pozitīvs pienākums īstenot aktīvas darbības vārda brīvības efektīvai nodrošināšanai. Autoresprāt, nav arī nepieciešams īpaši izdalīt šo robežu starp negatīvajiem un pozitīvajiem pienākumiem, jo abi šie pienākumi ir vienlīdz svarīgi, lai nodrošinātu efektīvu vārda brīvības aizsardzību. Tādējādi ir svarīgs Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinums, ka valstij ir ne tikai negatīvie pienākumi, bet tomēr ir arī pozitīvi pienākumi.

1.2. Preses brīvības un vārda brīvības attiecības.

Tā kā šajā darbā autore analizē tieši preses brīvības un masu mediju atbildības saistību, ir nepieciešams nedaudz aplūkot preses brīvības un vārda brīvības attiecības, norādot uz šo abu jēdzienu atšķirīgajām un kopīgajām pazīmēm.

Preses un vārda brīvības jēdzieni ir cieši saistīti, un tos ir ļoti grūti nodalīt. Tomēr ir daži pētnieki, kas uzskata, ka ne visi argumenti, kas pamato vārda brīvību, var tikt attiecināti arī uz preses brīvību. Tā, piemēram, pētniece Judīte Lihtenberga (*Judith Lichtenberg*) uzskata, ka atšķirībā no vārda brīvības, kuras pastāvēšana bieži vien ir beznosacījumu, preses brīvība tiek atbalstīta tikai tad, ja tā ir instrumentāls labums, proti, ja tā veicina noteiktu vērtību ieviešanu, to skaitā, arī vārda brīvības. Ja tas nenotiek, var tikt atbalstīta valsts iejaukšanās,

kas varētu nodrošināt nepieciešamo vērtību izplatīšanu.¹² Visspilgtāk šo J. Lihtenbergas apgalvojumu apliecina, piemēram, sabiedrisko masu mediju pastāvēšana, kas tiek izveidoti ar mērķi nodrošināt plurālismu publiskajā telpā. Tādējādi masu mediju pastāvēšana un preses brīvības izmantošana tiek saistīta ar zināmiem pienākumiem, kuri atsevišķos gadījumos var kalpot kā priekšnosacījums preses brīvības pastāvēšanai kā tādai.

Autore tomēr vēlas norādīt, ka J. Lihtenbergas viedoklis par nepieciešamību rast preses brīvības instrumentālo labumu ne vienmēr var tikt argumentēti pamatots. No vienas puses, masu medijiem tiek piešķirtas plašas tiesības izmantot preses brīvības iespējas ar nerakstītu nosacījumu, ka tas tiek darīts plurālisma prasību nodrošināšanai, proti, lai dotu iespēju sabiedrībai izteikt un saņemt dažādus viedokļus par nozīmīgiem jautājumiem. Tādējādi varētu piekrist, ka lielākajā daļā gadījumu masu mediju pastāvēšana tiek attaisnota ar labumu, ko sabiedrība gūst savstarpējā komunikācijā. Tomēr, no otras puses, vārda brīvības princips ļauj izveidot arī tādus masu medijus, kas pauž tikai kādas noteiktas sabiedrības daļas viedokli, jo viedokļa paudējam ir tiesības izteikt konkrētu viedokli un arī sabiedrībai ir tiesības saņemt šādu viedokli. Šajā gadījumā masu medija pastāvēšanu būtu grūtāk attaisnot ar labumu visas sabiedrības interesēs, jo, lai gan sabiedrībai ir iespēja iepazīties ar noteiktu sabiedrības grupas viedokli, masu medijs nenodrošina iespēju iepazīties arī ar citiem viedokļiem par konkrēto jautājumu, tādējādi pilnībā netiek nodrošināts plurālisms, kas ir viens no priekšnosacījumiem nepieciešamībai rūpīgi pamatot preses brīvības ierobežojumu piemērošanu.

Preses brīvība līdzīgi kā vārda brīvība tiek pieskaitīta cilvēktiesībām. Tomēr mediju pētnieks Šeltons Gunaratne (*Shelton A. Gunaratne*) norāda, ka preses brīvības gadījumā nav iespējams runāt par tiesībām, kas piemīt indivīdam, kā tas ir vārda brīvības gadījumā. Preses brīvību izmanto masu mediji, kas darbojas kā uzņēmumi, tādējādi vārda brīvību no preses brīvības nošķir arī pirmās individuālais raksturs.¹³

¹²Lichtenberg, Judith. Foundations and Limits of Freedom of the Press In: Lichtenberg, Judith (ed.). *Democracy and the Mass Media: A Collection of Essays*. USA: Cambridge University Press, 1990, p. 104.

¹³ Gunaratne, A. Shelton. Freedom of the press. A world system perspective. *Gazette: the International Journal for Communication Studies*. 2002. 64 (4): 344. P. 346.

Autore nepievienojas Š. Gunaratnes viedoklim par to, ka preses brīvība nav uzskatāma par cilvēktiesībām. Pirmkārt, tie ir žurnālisti, kas masu mediju vārdā nodrošina informācijas nokļūšanu publiskajā telpā. Otrkārt, mūsdienu komunikācijas laikmetā tieši masu mediji ir līdzeklis, ar kura starpniecību vistiešākajā veidā iespējama informācijas apmaiņa, tajā skaitā viedokļa paušana un saņemšana, kas ir vieni no vārda brīvības elementiem. Tādējādi nav svarīgi, ka preses brīvība tiek uzskatīta par masu mediju privilēģiju, svarīgāk ir vērst uzmanību uz apstākli, kāds ir preses brīvības mērķis – nodrošināt dažādu viedokļu nokļūšanu publiskajā telpā un tādējādi veicināt aktīvu sabiedrības līdzdalību valsts dzīvē.

Arī mediju pētnieks Deniss Makveils (*Denis McQuail*) norāda, ka preses brīvība tiek uzskatīta par vienu no instrumentiem, ar kura palīdzību ir iespējams nodrošināt vārda brīvības īstenošanu. No vārda brīvības to nošķir divi aspekti – preses brīvība vienmēr ietver publisku izteikumu un tās īstenošanā noteikti tiek iesaistīti taustāmi ražošanas un izplatīšanas līdzekļi.¹⁴ Tādējādi atšķirībā no vārda brīvības, kuras galvenais elements ir jebkādas formas, arī mutiska, izteikuma esamība, preses brīvības gadījumā izteikumam jābūt materializētam noteiktā formā.

Skatoties no juridiska skatu punkta, gan preses brīvība, gan vārda brīvība ir saistītas ar informāciju un tās izplatīšanu un saņemšanu. Vārda brīvības gadījumā personai ir tiesības izplatīt informāciju un saņemt informāciju, arī preses brīvības gadījumā ir tieši tādas pašas tiesības, tikai subjekts ir masu mediji. Tajā pašā laikā juridiski praktiski nav iespējams nodalīt šīs abas brīvības, jo lielu daļu informācijas persona iegūst tieši no masu medijiem, kas mūsdienās aptver plašu spektru – drukātie masu mediji, internets, televīzija, radio u. tml.

Mediju eksperts Ābrams Kleckins uzskata, ka tiesības uz vārda un preses brīvību ir atvasinātas no sabiedrības tiesībām saņemt informāciju un nav uzskatāmas par kādām īpašām žurnālistam dotām tiesībām.¹⁵ Šim viedoklim pievienojas arī Satversmes tiesa. Tā, piemēram, tā norāda, ka Satversme *expressis verbis* neparedz preses brīvību, tā ietver atsauci tikai uz vārda brīvības aizsardzību, nedetalizējot veidus, kā šī vārda brīvība ir

¹⁴ McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2000, 4th ed., p. 166.

¹⁵ Citēts no Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra sprieduma lietā Nr. 2003-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-05-01.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

īstenojama. Tomēr Satversmes tiesa uzsver, ka vārda brīvība aptver ļoti plašu jomu un ietver divus aspektus – privāto un publisko aspektu.

Vārda brīvības privātais aspekts nozīmē, ka katrai personai ir tiesības uz saviem uzskatiem, tiesības turēties pie tiem un brīvi tos paust. Vārda brīvība ir viens no nepieciešamiem priekšnosacījumiem tādas sabiedrības veidošanā, kura būtu balstīta uz savstarpēju cieņu. Līdz ar to tiesības uz vārda brīvību ir ļoti cieši saistītas arī ar tik svarīgām tiesībām kā cilvēka tiesības uz privāto dzīvi, kas pieprasa aizsardzību pret jebkādu iejaukšanos. Savukārt vārda brīvības publiskais aspekts attiecas uz ikviena tiesībām brīvi saņemt informāciju un paust savus uzskatus jebkādā veidā – mutvārdos, rakstveidā, vizuāli, ar māksliniecisku izteiksmes līdzekļu palīdzību u. tml. Pie šiem informācijas izplatīšanas un uzskatu paušanas veidiem pieder arī masu mediji.¹⁶ Tāpēc ir svarīgi uzsvērt arī preses brīvības nozīmīgumu. Turklāt Satversmes tiesa savā interpretācijā atsaucas arī uz Eiropas Cilvēktiesību tiesu, kas vairākos spriedumos ir norādījusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta aizsardzība attiecas gan uz fiziskām, gan uz juridiskām personām.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa arī uzskata, ka nepastāv nekādas pamatotas nepieciešamības nodalīt vārda un preses brīvības jēdzienus. Tā uzsver, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants aizsargā ne tikai izteikto ideju un informācijas saturu, bet arī to izplatīšanas veidu. Tā, piemēram, lietā *Sunday Times v. the United Kingdom* Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka sabiedrības tiesības saņemt informāciju, ko tiešā veidā paredz Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants, jau pēc savas būtības prezumē, ka masu medijiem ir pienākums izplatīt informāciju un idejas par sabiedrību interesējošiem jautājumiem.¹⁷ Līdzīgu viedokli Eiropas Cilvēktiesību tiesa izteica spriedumā *Lingens v. Austria*, kurā tā uzsvēra, ka nav iespējams piekrist Austrijas tiesas spriedumam, ka masu mediju uzdevums ir sniegt informāciju,

¹⁶ Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-02-0106.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

¹⁷ ECT spriedums lietā: *Sunday Times v. the United Kingdom*. 1979. gada 26. aprīlis. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%207C%20Times%207C%20v.%207C%20United%207C%20Kingdom&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

bet šīs informācijas interpretācija ir atstājama lasītāju ziņā.¹⁸ Ar šo Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka masu medijus nevar uzskatīt tikai par tehnisku līdzekli informācijas iegūšanai, kas neiekļautu masu mediju darbību Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta aizsardzībā. Tieši pretēji, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir likusi uzvaru, ka jebkura masu medijos iekļautā informācija un veids, kā tas izdarīts, ir jāvērtē caur 10. panta prizmu, pakļaujot to arī šā panta aizsardzībai.

Autore uzskata, ka, lai gan pastāv teorētiska iespēja izdalīt atšķirības starp vārda brīvību un preses brīvību, svarīgāks ir tas apstāklis, ka nepieciešamību atšķirt šos abus jēdzienus zūd mirklī, kad sākas izvērtējums par nepieciešamību aizsargāt šos abus jēdzienus, proti, izvērtējot piemērotos ierobežojumus gan vārda, gan preses brīvībai Eiropas Cilvēktiesību tiesa piemēro vienādus izvērtēšanas kritērijus. Lai gan pastāv atšķirības vārda un preses brīvības aizsardzības apjomā, jo īpaši attiecībā uz to, kādas ir pieļaujamās citu tiesību un brīvību aizskaršanas robežas, tomēr autore uzskata, ka, analizējot vārda un preses brīvību aizsardzību masu mediju atbildības kontekstā, nav nepieciešamība izdalīt, kurš no šo abu brīvību kritērijiem tiek analizēts konkrētos apstākļos.

Šajā darbā autore lieto terminu „preses brīvība”, ar to saprotot šā jēdziena visplašāko nozīmi saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas viedokli. Ir svarīgi arī norādīt, ka autore šajā darbā terminu „preses brīvība” attiecina uz dažāda veida masu medijiem (raidorganizācijām, drukātajiem masu medijiem, internetu u. tml.), neizdalot tikai drukātos masu medijus, ar ko parasti saprot jēdzienu „prese”.

1.3. Preses brīvības apjoms un tās ierobežojumi

Runājot par preses brīvību un tās iespējamiem ierobežojumiem, filozofijas liberālisma novirziena pārstāvji vairāk vai mazāk ir vienoti par to, ka tās īstenošanā nav pieļaujama neierobežota iejaukšanās. Tajā pašā laikā, ņemot vērā, ka preses brīvības īstenošana saistīta ar citu cilvēku tiesībām, arī

¹⁸ ECT spriedums lietā: *Lingens v. Austria*. 1986. gada 8. jūlijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=lingens&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

liberālisma pārstāvji piekrīt, ka kaut kādi ierobežojumi tomēr ir nepieciešami. Filozofu viedokļi atšķiras par to, cik lielā mērā ierobežojumi ir pieļaujami. Filozofs kā, piemēram, Džons Loks (*John Locke*), kurš ticēja, ka iespējams panākt sociālo harmoniju, kuras ietvaros visas cilvēkiem svarīgās vērtības ir savstarpēji savienojamas, uzskatīja, ka indivīdiem jāatstāj plašas brīvības robežas, kurās nedrīkst iejaukties ne citi cilvēki, ne arī valsts.¹⁹ Savukārt citi filozofi, piemēram, Tomass Hobss (*Thomas Hobbes*) atbalstīja ideju par stingrāku brīvības ierobežošanu, lai nodrošinātu normālu sabiedrības funkcionēšanu bez savstarpējām cīņām.²⁰

Tiesību zinātņu pārstāvju aprindās viedoklis ir viennozīmīgs – ierobežojumi ir nepieciešami, ņemot vērā, ka jebkura brīvība tiek īstenota sabiedrības ietvaros, kas agrāk vai vēlāk noved pie tā, ka arī preses brīvība var eventuāli aizskart citu personu tiesības vai brīvības.

Šā iemesla dēļ juridiskie dokumenti, piemēram, valstu konstitūcijas vai citi normatīvie akti, kas regulē jautājumus par cilvēktiesībām, Eiropas Cilvēktiesību konvencija, Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, paredz ierobežojumus preses brīvības piemērošanai, tādējādi jau *apriori* radot aizsardzības mehānismu citu personu tiesībām un brīvībām.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākās lietās ir uzsvērusi preses brīvības nozīmi demokrātiskas sabiedrības attīstībā (skat. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus lietās *Handyside v. the United Kingdom*²¹, *Sunday Times v. the United Kingdom*²² u.c.). Tajā pašā laikā sākumā var likties dīvaini, kāpēc tieši preses brīvībai, kas ir tik nozīmīga, ir noteikti vēl plašāki ierobežojumi, kā citām Eiropas Cilvēktiesību konvencijā paredzētajām brīvībām.²³ Tomēr šie preses

¹⁹ Locke, John. *Two Treatises of Government. A Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett*. New York: Cambridge University Press, 1960, p. 311.

²⁰ Lejiņš, P. *Tiesību filozofija*. Rīga: [b.i.], 1940, 11. lpp.

²¹ ECT spriedums lietā: *Handyside v. the United Kingdom*. 1976. gada 7. decembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

²² ECT spriedums lietā: *Sunday Times v. the United Kingdom*. 1979. gada 26. aprīlis. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20Times%20v.%20United%20Kingdom&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī)

²³ Van Dijk, Peter, van Hoof, Fried, van Rijn, Arjen, Zwaak, Leo (eds.). *Theory and Practise of the European Convention on Human Rights*. Antwerpen, Oxford: Intersentia, 2006, 4th edition, p. 793.

brīvības ierobežojumi tiek tulkoti ļoti šauri un nepieciešamība pēc šādiem ierobežojumiem ir jāpamato.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir norādījusi, ka preses brīvība attiecas uz dažāda veida informāciju, turklāt nav svarīgs arī šīs informācijas izpaušanas veids (drukātā veidā masu medijos vai grāmatās, uzzīmēts, pārraidīts radio vai televīzijā u. tml.). Proti, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta aizsardzība attiecas uz jebkuru personu, tādējādi nav svarīgi, vai informācijas izpaušanas mērķim ir peļņas gūšanas raksturs vai nav. Tas nozīmē, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants aptver ne tikai politiska rakstura informāciju, kas varētu vistiešākā veidā interesēt sabiedrību un ko nevar uzskatīt par komerciāla rakstura informāciju, bet arī tādu, kas ietver māksliniecisku izpaušmi, komerciāla rakstura informāciju vai pat tādu informāciju, kas ir pārraidīta raidorganizācijā mūzikas vai reklāmas sludinājumu veidā.²⁴

Dažos spriedumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir skārusi arī jautājumu par izplatītās informācijas vērtību. Proti, vai fakts, ka izplatītajai informācijai varētu nebūt tādas vērtības, lai tās izplatīšana varētu attaisnot citu tiesību vai brīvību aizskārumu, ir svarīgs Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta kontekstā. Tā, piemēram, lietā *Jersild v. Denmark* Eiropas Cilvēktiesību tiesai bija jāvērtē, vai žurnālists, izplatot informāciju par Dānijas rasistiski noskaņotiem jauniešiem un pārraidot televīzijā to rasistiskos izteikumus, nav pārkāpis masu medijiem un žurnālistiem noteiktos pienākumus. Dānijas valdība uzskatīja, ka žurnālista raidījumā pārraidītajiem jauniešu izteikumiem nav tādas vērtības, lai būtu konstatējama nepieciešamība sabiedrībai šādu informāciju saņemt. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairāk sliecās uzskatīt, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas kontekstā informācijas satura vērtībai nav tik lielas nozīmes.²⁵ Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta aizsardzība attiecas uz jebkāda veida informāciju; informācijas saturs un tā vērtība attiecībā pret sabiedrības tiesībām saņemt informāciju vairāk tiek analizēta, izvērtējot

²⁴ ECT spriedums lietā: *Casado Coca v. Spain*. 1994. gada 24. februāris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=casado&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

²⁵ ECT spriedums lietā: *Jersild v. Denmark*. 1994. gada 23. septembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jersild&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

nepieciešamību piemērot Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā noteiktos ierobežojumus.

Autore piekrīt Eiropas Cilvēktiesību tiesas viedoklim, ka informācijas satura vērtībai ne vienmēr ir būtiska nozīme, lai attaisnotu preses brīvībai piemērotos ierobežojumus. Tomēr šo aspektu ir svarīgi ņemt vērā, analizējot preses brīvības saistību ar masu mediju atbildības principu. Proti, ir svarīgi izvērtēt, kā masu mediji ietekmē sabiedrības viedokļa veidošanos ar savu saturu. Nav noliedzams, ka tikai ideālā situācijā masu mediji informē sabiedrību par tai svarīgiem jautājumiem objektīvā un neatkarīgā veidā. Reālajā dzīvē nav iespējams nodrošināt pilnīgu objektivitāti, jo masu mediju nav iespējams uzskatīt tikai par informācijas saņemšanas veidu, to uzdevums nav tikai atstāstīt politiķu izteikumus vai svarīgus pieņemtus lēmumus. Mūsdienās lielākā daļa masu mediju uzskata, ka tiem ir jānodrošina arī šo pasniegto ziņu analīze vai skaidrojums. Turklāt objektivitāte lielā mērā zūd arī ziņu atlasē procesā un šo ziņu pasniegšanas veidā.²⁶ Turklāt ir jāņem vērā, ka masu mediji ir tirgus dalībnieki, tāpēc to interesēs ir nodrošināt arī pēc iespējas plašākas auditorijas uzmanību, pakļaujoties šīs auditorijas īslaicīgām vēlmēm. Tas vien nozīmē to, ka dažos gadījumos masu mediji sniedz arī tādu informāciju, kurai nav nepieciešamās vērtības. Tāpēc šajā gadījumā nav nepieciešams analizēt, vai šāda masu mediju sniegtā informācija bez saturiskās vērtības ir aizsargājama Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta izpratnē vai nav. Autoresprāt, tā ir aizsargājama neatkarīgi no saturiskās vērtības. Šajā gadījumā vairāk ir jārunā par masu mediju atbildību ilglaicīgu mērķu vārdā, tas ir, par to, ka masu medijiem pēc iespējas ir jātiecas uz to, lai to sniegtajai informācijai būtu vērtība masu medija „sabiedriskā uzrauga” lomas izpratnē.

Svarīgi ir arī atzīmēt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka informācijas saturs var būt ne tikai tāds, kas uzskatāms par neitrālu vai labvēlīgu, bet arī tāds, kas nonāk pretrunā ar lielas sabiedrības daļas uzskatiem, šokē to vai pat satrauc kādu personu vai sabiedrības daļu.²⁷ Šāda prasība ir nepieciešama, jo tiek uzskatīta par plurālisma priekšnoteikumu. Protams, ka tas

²⁶ Juzefovičs, Jānis. *Sliktās ziņas*. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 7. novembrī).

²⁷ ECT spriedumi lietās: *Handyside v. the United Kingdom*. 1976. gada 7. decembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī), *Vides aizsardzības klubs pret Latviju*. 2004. gada 27. maijs. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=5188> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

nenozīmē, ka preses brīvības ietvaros sniegtās informācijas saturs var būt neierobežoti šokējošs vai citādi nepatīkams kādai noteiktai personai vai pat sabiedrības daļai. Jebkurš informācijas izpaudējs ir saistīts ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā noteiktajiem ierobežojumiem. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir noteikusi, ka saistībā ar preses brīvības piemērošanu masu mediji ir saistīti ar vēl citiem pienākumiem, par kuriem sīkāk autore rakstīs turpmākajā darba daļā.

Izvērtējot preses brīvībai noteiktos ierobežojumus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa kā aksiomu izmanto principu, ka preses brīvību var ierobežot tikai normatīvajos aktos noteiktajos gadījumos, kad to prasa ļoti svarīgu sabiedrības interešu aizsardzība un ja tiek ievērots samērīguma princips. Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa vispirms vērtē, vai ierobežojums ir paredzēts „likumā”. Ja ierobežojums ir paredzēts „likumā”, tiesa vērtē, vai šis ierobežojums sasniedz tā leģitīmo mērķi. Un kā viens no svarīgākajiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas uzdevumiem ir izvērtēt, vai preses brīvībai noteiktais ierobežojums uzskatāms par nepieciešamu demokrātiskā sabiedrībā, kur samērīgums tiek vērtēts caur „spiedošas sociālas vajadzības” prizmu.

Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā paredzētie ierobežojumu pamati atstāj valstīm plašu rīcības brīvību. Tas tiešā veidā saistīts ar šo ierobežojumu raksturu, jo lielā daļā gadījumu nav iespējams noteikt vienotas robežas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā paredzēto ierobežojumu ietvaros raksturotajām citu cilvēku tiesībām un brīvībām.

Saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas izteikto viedokli *Handyside* lietā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrā daļa paredz iespēju izmantot rīcības brīvību gan vietējai likumdošanas institūcijai, gan citām institūcijām, tajā skaitā tiesu varas institūcijām, kurām tiek dotas tiesības un reizē arī pienākums interpretēt likumdevēja paredzētos nosacījumus. Tomēr šī rīcības brīvība nav neierobežota, un ir jāņem vērā, ka katrs gadījums ir individuāls un katrā gadījumā lielu lomu var spēlēt citi argumenti par labu preses brīvības ierobežošanai vai tieši otrādi – neierobežošanai. *Handyside* lieta Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē bija viena no pirmajām lietām, kur tiesa deklarēja šo valstu rīcības brīvības principu. Tā kā šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību tiesai bija jāvērtē, vai preses brīvībai piemērotie ierobežojumi bija samērīgi ar mērķi

aizsargāt citu personu morāles principus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvēra, ka par tās uzdevumu nevarētu uzskatīt pienākumu atrast visām valstīm vienotu morāles izpratni. Proti, nav noliedzams, ka izpratne par morāli mainās līdzīgi laikiem, turklāt morāle tiek izprasta dažādi arī atkarībā no vietas, kur tā tiek piemērota. Jo īpaši tas ir aktuāli mūsdienu strauji mainīgajā laikmetā. Ņemot vērā, ka valstis un tās institūcijas ir uzskatāmas par tādām, kurām ir vistiešākā saskare ar šo mainīgo jēdzienu izpratni, tām arī būtu jādod plašas tiesības izvērtēt, vai preses brīvības ierobežojums ir samērīgs ar konkrētu interešu aizsardzību.

Tajā pašā laikā Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka arī tai ir tiesības izvērtēt, kā nacionālās tiesas ir analizējušas piemēroto preses brīvības ierobežojumu pamatotību, uzsverot, ka „valstu rīcības brīvība nav neierobežota un ka tā jāpiemēro saskaņoti ar Eiropas kontroli, ko veic Eiropas Cilvēktiesību tiesa kā pēdējā instance”.²⁸ Valstīm piešķirtās rīcības brīvības apjoms ir atkarīgs no ierobežojuma rakstura, kas piemērots preses brīvībai. Tā, piemēram, lietās, kur preses brīvības piemērošana ir aizskārusi tādus jautājumus, kā morāles vai reliģiskās pārliecības aizsardzība, Eiropas Cilvēktiesību tiesa valstīm ir atstājusi ļoti plašu rīcības brīvību, uzskatot, ka nav iespējams atrast tādus normatīvos aktus, kas unificētu šo abu jēdzienu izpratni. Tādējādi šādos gadījumos Eiropas Cilvēktiesību tiesa lielākoties ir uzskatījusi, ka nacionālo institūciju izmantotā jēdzienu interpretācija ir pietiekama, lai izvērtētu legītīma mērķa un samērīguma pastāvēšanu.

Autore jau norādīja, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa valstu rīcības brīvības jautājumu saistībā ar morāles izpratni vērtēja *Handyside* lietā, savukārt interesantas atziņas attiecībā uz reliģiskās pārliecības aizsardzību un valsts rīcības brīvību šajā sakarā tiesa ir vērtējusi lietā *Otto-Preminger-Institut v. Austria*. Šajā lietā Austrijas valsts institūcijas bija aizliegušas noteiktas filmas demonstrēšanu, jo uzskatīja, ka tās saturs dziļi aizskar reliģisku personu jūtas, tāpēc nav pieļaujama tās demonstrēšana, pat ievērojot filmas demonstrējošās organizācijas tiesības uz vārda brīvību. Kā norādīja Austrijas tiesa, šādas filmas

²⁸ ECT spriedumi lietās: *Handyside v. the United Kingdom*. 1976. gada 7. decembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=Handyside&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī), *Vides aizsardzības klubs pret Latviju*. 2004. gada 27. maijs. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=5188> (skat. 2007. gada 10. decembrī) u. tml.

demonstrēšana nav attaisnojama, jo fakts, ka filmā Dievs ir attēlots kā vecs un impotents idiots, Jēzus Kristus kā kretīns, bet Marija kā netikla sieviete kopā ar filmas izteiksmes veidu noniecina reliģiskās jūtas, kas varētu piemist vidējam indivīdam ar normālu attieksmi pret reliģiskiem jautājumiem. Proti, Austrijas tiesa uzskatīja, ka ir svarīgi vērtēt, vai ierobežotā vārda (mākslinieciskās izteiksmes) brīvība aizskar tādu personu reliģiskās jūtas, kas nav uzskatāmas par pārliecinātiem reliģisko viedokļu paudējiem, kam varētu būt pretenzijas pret jebkādu negatīvu izteikumu par to ticību, bet tieši tādu personu reliģiskās jūtas, kas uzskatāmas par tādām personām, kam ir toleranta attieksme arī pret citādiem viedokļiem. Lai gan Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka valstu rīcības brīvība tiek atzīta tikai tās uzraudzībā, šajā lietā tiesa uzskatīja, ka Austrijas tiesas ir pienācīgā kārtā izvērtējušas nepieciešamību aizsargāt gan mākslinieciskās izteiksmes brīvību, gan citu personu reliģiskās jūtas.

Lai gan var piekrist Eiropas Cilvēktiesību tiesas viedoklim, ka atsevišķu tiesību izvērtēšana ir jāatstāj pašām valstīm, tomēr autore vēlas vērst uzmanību uz starptautiskās organizācijas „Article 19” izteikto neatkarīgo viedokli par šo lietu. Kā norādīja *Article 19* pēc desmit valstu tiesību sistēmu un tiesu prakšu izvērtēšanas, lielākajā daļā valstu nebūtu pieļaujama mākslinieciskās izteiksmes brīvības ierobežošana reliģiskās pārliecības dēļ. Proti, organizācija uzskatīja, ka Austrijas tiesa nav pietiekami vērtējusi filmas kā mākslinieciskās izteiksmes veida saturu un lietoto satīrisko izteiksmes veidu, turklāt ir jāņem vērā, ka filma bija pieejama tikai pieaugušajiem, kas bija informēti par filmas saturu, jo šāda informācija bija iekļauta visos filmas reklāmas materiālos.²⁹ Tādējādi autore uzskata, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesai tomēr bija rūpīgāk jāizvērtē Austrijas tiesas piemērotā analīze par konkrētās lietas apstākļiem.

Attiecībā uz citiem preses brīvības ierobežošanas pamatiem Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav pieļāvusi plašu valstu rīcības brīvību jautājumos, kas skāruši valsts vai tiesu institūciju aizsardzību kā vienu no preses brīvības ierobežojumu pamatiem.³⁰ Piemēram, lietā *Sunday Times v. the United Kingdom*

²⁹ Written comments submitted by Article 19, the International Centre Against Censorship, and Interrights, the International Centre for the Legal Protection of Human Rights regarding the Case of Otto-Preminger-Institut v. Austria. Pieejams: www.article19.org/pdfs/cases/austria-case-of-otto-preminger-v.-austria.pdf (skat. 2008. gada 29. novembrī).

³⁰ Kučs, Artūrs. *Freedom of Expression, Prohibition of Hate Speech and Incitement to Discrimination: the Striking of Balance*. Pieejams:

tika norādīts, ka Eiropas Cilvēktiesību kontrole pār valstīm piešķirto rīcības brīvību ir atkarīga no leģitīmā mērķa raksturojuma. Proti, Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka tādi mērķi kā „tiesu varas pārstāvju neatkarība” ir tulkojami daudz objektīvāk, tas ir, šādam jēdzienam ir iespējams atrast tādu izskaidrojumu, kas raksturīgs lielākajai daļai valstu. Tādējādi, ja preses brīvības ierobežojumi tiek piemēroti ar mērķi nodrošināt tiesu varas institūciju neatkarību, ir pieļaujama daudz lielāka Eiropas Cilvēktiesību tiesas kontrole kā gadījumos, ja tiek aizsargātas citu personu reliģiskās jūtas.³¹

Pie preses brīvības ierobežojumiem ir svarīgi arī aplūkot jautājumu par ierobežojumu piemērošanas pieļaujamo laiku. Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka pēc savas būtības Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants neaizliedz valstīm piemērot arī iepriekšējus ierobežojumus preses brīvībai, proti, tas neaizliedz piemērot ierobežojumus pirms masu medijs ir publicējis kādu rakstu, kas tiek uzskatīts par potenciāli aizskarošu. Lietā *Sunday Times v. the United Kingdom* Eiropas Cilvēktiesību tiesai bija jāvērtē, vai tiesas piemērotais izpildraksts, kas aizliedza laikrakstam *Sunday Times* publicēt rakstu par faktiem, kas saistīti ar notiekošu tiesas procesu, ir uzskatāms par preses brīvības ierobežojumu, kas nav savienojams ar „spiedošas sociālas vajadzības” jēdzienu. Eiropas Cilvēktiesību tiesas piemērotā argumentācija liecina, ka fakts, ka ierobežojums tika piemērots pirms faktiskās raksta publicēšanas, pats par sevi nav uzskatāms par tādu pārkāpumu, kas ir nesavienojams ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta mērķiem. Izvērtējot visus lietas apstākļus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa piemēroja visus tradicionālos analīzes kritērijus – vai ierobežojums paredzēts likumā, vai tam ir leģitīms mērķis un vai ierobežojums ir bijis nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā. Tādējādi jau šajā lietā bija iespējams konstatēt, ka atsevišķos gadījumos ir pieļaujama arī iepriekšēju ierobežojumu piemērošana.³²

Tomēr būtu svarīgi atzīmēt arī to, ka iepriekšējiem preses brīvības ierobežojumiem nevarētu būt tāds pats statuss kā ierobežojumiem, kas piemēroti

<http://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F25263/Arturs%20Kucs%202007.pdf> (skat. 2008. gada 6. novembrī).

³¹ ECT spriedums lietā: *Sunday Times v. the United Kingdom*. 1979. gada 26. aprīlis. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbk&action=html&highlight=Sunday%207C%20Times%207C%20v.%207C%20United%207C%20Kingdom&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

³² Turpat.

pēc publikācijas iekļaušanas masu mediju saturā. Šādu principu Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina lietā *Observer and Guardian v. the United Kingdom*, kurā Eiropas Cilvēktiesību tiesai bija jāizvērtē, vai divu laikrakstu – Observer un The Guardian – vēlme publicēt fragmentus no grāmatas, kas tika uzskatīta par nepieļaujamu, jo atklāja faktus, kas tika aizsargāti ar konfidencialitātes prasībām, ir attaisnojama ar preses brīvības jēdzienu vai ne. Šajā lietā tika atkārtoti uzsvērts, ka „pats Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta saturs neaizliedz piemērot arī iepriekšējus ierobežojumus”. Pirmkārt, to apliecina šajā pantā ierobežojumu apzīmēšanai izmantotie termini, piemēram, vārdi „kas nepieciešami, lai novērstu” u. tml. Otrkārt, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atsaucās uz savu spriedumu *Sunday Times* lietā, kur šādi iepriekšēji ierobežojumi tika izvērtēti. Tajā pašā laikā būtiski ir tas, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka preses brīvības apdraudējumi, kas var rasties no tā, ka tiek piemēroti iepriekšēji ierobežojumi, ir daudz lielāki nekā gadījumos, kad tiek piemēroti ierobežojumi jau pēc raksta publicēšanas. Tāpēc Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka ir svarīgi daudz rūpīgāk izvērtēt šādu iepriekšēju ierobežojumu nepieciešamību demokrātiskā sabiedrībā.³³

Kā redzams no aplūkotajiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem, kas attiecas uz iepriekšēju ierobežojumu pieļaujamību, Eiropas Cilvēktiesību tiesa nav pieļāvusi iespēju, ka tiek atļauta iepriekšēja cenzūra. Tomēr tā uzskata, ka atsevišķos gadījumos pēc rūpīgas visus apstākļu un iespējamo seku izvērtēšanas ir iespējams piemērot arī iepriekšējus preses brīvības ierobežojumus. Tomēr ir jāuzsver, ka to piemērošana prasa vēl rūpīgāku visu apstākļu izvērtēšanu nekā pēc-publikācijas ierobežojumu gadījumā.

Šīs darba nodaļas nobeigumā autore vēlētos uzsvērt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vērtējusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta tvērumu ļoti daudzos savos spriedumos. Šie spriedumi ne tikai ir skaidri definējuši, kāda informācija un kādi informācijas izplatīšanas līdzekļi ietilpst 10. panta aizsardzībā, bet šajos spriedumos ir rodams arī plašs skaidrojums iespējamiem preses brīvības ierobežojumiem un to piemērošanas iespējām. Lai gan Eiropas Cilvēktiesību tiesas skaidrojums par preses brīvības pieļaujamiem

³³ ECT spriedums lietā: *Observer and Guardian v. the United Kingdom*. 1991. gada 26. novembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=observer&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

ierobežojumiem ir vienots, lietas iznākums ir tieši atkarīgs no konkrētajiem lietas apstākļiem. Preses brīvības sakarā ir svarīgi uzsvērt arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinumu, ka preses brīvības piemērošanas robežas ir ļoti atkarīgas no tā, kā masu mediji, kas atsaucas uz preses brīvību, izprot un piemēro savus pienākumus. Kā ir norādījusi Eiropas Cilvēktiesību tiesa, jebkura brīvība prezumē arī pienākumu esamību. Proti, izvērtējot, vai preses brīvības ierobežošanai bija leģitīms pamats, Eiropas Cilvēktiesību tiesa analizē arī masu mediju atbildību kā svarīgu priekšnoteikumu preses brīvības piemērošanai.

Turpmākajā darba daļā autore pievērsīsies jautājumam par masu mediju atbildības jēdzienu. Pirmkārt, autore izpētīs, kas tiek saprasts ar masu mediju atbildību un kas ietilpst šajā jēdzienā. Otrkārt, autore mēģinās atrast robežu, kur saskaras preses brīvības jēdziens ar masu mediju atbildību, kā arī mēģinās rast skaidrojumu, cik lielā mērā šie abi jēdzieni ietekmē viens otru un kādā veidā.

2. MASU MEDIJU ATBILDĪBA

2.1. Masu mediju atbildības pamats

Preses brīvība lielākajā daļā demokrātisko valstu ir nostiprināta to konstitūcijās vai saistošos starptautiskos cilvēktiesību dokumentos, tādējādi piešķirot šai brīvībai būtisku lomu sabiedrības dzīvē. Var diskutēt par to, cik lielā mērā katrā valstī šis konstitūcijās vai starptautiskajos dokumentos nostiprinātais princips īstenojas dzīvē, tomēr demokrātiskās valstīs preses brīvība tiek uzskatīta par vienu no svarīgākajām brīvībām, kas nodrošina demokrātiska režīma pastāvēšanu, jo brīvi masu mediji ir spējīgi nodrošināt netraucētu informācijas apriti par sabiedriskām norisēm, kā arī nodrošināt forumu, kurā var apmainīties ar dažādiem viedokļiem un idejām.³⁴

Lai gan pastāv atšķirīgi viedokļi par to, kāds ir masu mediju atbildības pamats un vai masu mediju atbildība vispār ir savienojama ar preses brīvību, mūsdienās neviens vairs nešaubās, ka masu mediji ir atbildīgi sabiedrības priekšā, pateicoties savai lomai un funkcijām.

Neskatoties uz to, kā konstitūcijās vai starptautiskajos dokumentos ir noformulēta preses brīvība, mediju pētnieks E. Deniss uzskata, ka jebkuras piešķirtās tiesības presumē arī pienākumu esamību.³⁵ Tādējādi arī preses brīvība paredz, ka tās izmantotājam ir noteikti pienākumi attiecībā pret sabiedrību. Saskaņā ar E. Denisu pamatojums masu mediju atbildībai saistīts ar to reprezentatīvo funkciju, proti, pastāv uzskats, ka masu mediji pārstāv sabiedrību un tās tiesības uzzināt par notiekošajiem procesiem, kas varētu skart sabiedrības intereses. Masu mediju reprezentatīvā funkcija saistīta ar nepieciešamību piedalīties visās darbībās, kas lielākā vai mazākā mērā var skart sabiedrības intereses. Tā kā ikviens sabiedrības loceklis nav spējīgs vai nevēlas piedalīties visos šādos gadījumos, masu medijiem tiek nodotas tiesības ņemt daļību visās darbībās vai procesos, kas skar sabiedrības publiskās intereses. Šādā veidā sabiedrība kļūst atkarīga no masu mediju sniegtās informācijas. Tādējādi izriet,

³⁴ Dennis, Everette E. Social Responsibility, Representation and Reality. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 99.

³⁵ Ibid., p. 100.

ka masu mediju pienākums ir nodrošināt pēc iespējas daudzveidīgākas informācijas apmaiņu publiskā telpā, lai sabiedrība iegūtu plašu informāciju par valstī notiekošajiem procesiem, kas ļauj pieņemt pārdomātus lēmumus. Turklāt, ja paši masu mediji uzskata, ka tie pārstāv sabiedrību, tad vēl jo vairāk pastāv nepieciešamība, ka tie atskaitās sabiedrības priekšā par savām darbībām, līdzīgi kā to dara sabiedrības ievēlētās institūcijas – valstu parlamenti.

Mediju ētikas profesors Luiss Hodžs (*Louis W. Hodges*) uzskata, ka masu mediju atbildība balstās ietekmes attiecībās, kas valda sabiedrībā. Proti, sabiedrības locekļi ir vienlaicīgi gan individuāli, gan sabiedrībā eksistējoši, līdz ar to indivīdu pieņemtie lēmumi vai veiktās darbības lielākā vai mazākā mērā ietekmēs citus sabiedrības locekļus.³⁶ Jau pats fakts, ka cilvēki var ietekmēt citus, prasa, lai jebkurš lēmums vai jebkura darbība būtu izdarīta atbildīgi, ievērojot citu sabiedrības locekļu atkarību no šāda lēmuma vai darbības. Jo lielāka vara piemīt lēmumu pieņēmējam, jo lielāks pienākums būt atbildīgam par šiem lēmumiem. Masu medijiem kā sabiedrības pārstāvjiem ir liela vara. Fakts, ka masu medijiem tiek piešķirta pārējo trīs varas atzaru uzraudzības funkcija, piešķir tiem lielu politisko varu. Tas, ka pārējo trīs varas atzaru pārstāvji zina, ka viņi savās darbībās tiek uzraudzīti no masu mediju puses, piešķir šiem medijiem būtisku varu, jo liek varas pārstāvjiem atskaitīties sabiedrībai par savām darbībām. Savukārt lielākā daļa sabiedrības informāciju par varas pārstāvju darbībām iegūst galvenokārt ar masu mediju starpniecību, savukārt masu medijiem ir brīvība (vara) izlemt, kādu informāciju atspoguļot savās publikācijās un kādu ne. Šādā veidā ar reprezentatīvās funkcijas starpniecību masu mediji ir ieguvuši milzīgu varu, jo tie ir spējīgi informāciju, kas atrodas dažu pie varas esošu cilvēku rokās, nodot daudziem pie varas neesošiem cilvēkiem. Tādējādi līdzīgi kā citiem varas pārstāvjiem pastāv dabiska nepieciešamība būt atbildīgiem par savām darbībām.

Arī mediju ētikas pētniece Denija Eliota (*Deni Elliott*) masu mediju atbildību saista ar varu, kas tiem piemīt. Viņa uzskata, ka masu medijiem ir pienākums sniegt tādu informāciju, kas nepieciešama sabiedrībai, jo tie ir pietiekami spēcīgi, lai ietekmētu sabiedrības indivīdu un grupu dzīves, to

³⁶ Hodges, Louis W. *Defining Press Responsibility: A Functional Approach*. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 13.

uzskatus un attieksmes.³⁷ Neatkarīgi no tā, vai sabiedrībai patīk vai nepatīk masu mediju sniegtā informācija, neatkarīgi no tā, vai šī sniegtā informācija tiek apstrādāta pietiekami kritiski, sabiedrība ir atkarīga no tās. Lai arī masu medijus nevar uzskatīt par sabiedrības ievēlētu institūciju, kas tādējādi būtu ieguvusi varu pārstāvēt sabiedrību, D. Eliota uzskata, ka tie ir uztverami par ietekmīgu institūciju, tāpēc iegūtā vara ir jāizmanto to sabiedrības locekļu interesēs, kurus šī vara lielākā vai mazākā mērā ietekmē.³⁸

Pēc D. Eliotas domām, masu mediju atbildība saistīta arī ar žurnālistu netieši doto solījumu sniegt pilnīgu un patiesu informāciju sabiedrībai. Turklāt solījums ir dots ne tikai sabiedrībai, kas tic, ka masu mediji sniedz patiesu informāciju, bet arī citiem žurnālistiem, kas nodrošina to, ka žurnālista profesija tiek uzskatīta par pietiekami uzticamu.³⁹

Mediju pētnieks D. Makveils norāda, ka masu mediju atbildības nepieciešamība tiek pamatota ar komunikācijas jēdzienu plašākā skaidrojumā. Komunikācija šajā izpratnē tiek saprasta kā sociāla mijiedarbība starp cilvēkiem, neatkarīgi no tā, vai tā ir individuāla vai kolektīva. Komunikāciju nevar uztvert tikai kā informācijas pārsūtīšanu, tā saistīta ar apmainīšanos ar nozīmēm un dažādu sabiedrību, grupu saistīšanu, izceļot to kopīgos uzskatus un identitātes. Tādējādi komunikācija ir jāuztver kā interaktīvs un refleksivs fenomens, kas paredz, ka tajā vienmēr ir iesaistītas reālas vai iedomātas attiecības, kas var lielākā vai mazākā mērā ietekmēt attiecību dalībniekus vai pat personas, kas nepiedalās šajās attiecībās. Šādu attiecību pastāvēšana var kalpot par pamatu atbildības prasīšanai.⁴⁰ Līdzīgi arī masu mediji kā masu komunikācijas elements ir iesaistīti dažādās attiecībās, kas dod pamatu no tiem prasīt atbildību.

Masu mediju atbildība nav tikai teorētisks jēdziens. Atbildība ir paredzēta arī vairākos dokumentos, kas skar cilvēktiesību jautājumus. Tā, piemēram, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. panta trešā daļa paredz:

³⁷ Elliott, Deni. Foundations for News Media Responsibility. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 35.

³⁸ Ibid., p. 36.

³⁹ Ibid., p. 39.

⁴⁰ McQuail, Denis. *Media Accountability and Freedom of Publication*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 13.

„Šā panta 2. punktā paredzēto tiesību izmantošana uzliek īpašus pienākumus un atbildību. Tāpēc tā var būt pakļauta zināmiem ierobežojumiem, taču tiem jābūt likumā noteiktiem un nepieciešamiem:

- a) citu personu tiesību un reputācijas cienīšanai;
- b) nacionālās drošības, sabiedriskās kārtības, sabiedrības veselības vai tikumības aizsardzībai”.

Arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrā daļa paredz masu mediju atbildību kā preses brīvības piemērošanas priekšnosacījumu. Minētā panta otrajā daļā teikts:

„Tā kā šo brīvību īstenošana ir saistīta ar pienākumiem un atbildību, tā var tikt pakļauta tādām formalitātēm, nosacījumiem, ierobežojumiem vai sodiem, kas paredzēti likumā un nepieciešami demokrātiskā sabiedrībā, lai aizsargātu valsts drošības, teritoriālās vienotības vai sabiedriskās drošības intereses, nepieļautu nekārtības vai noziegumus, aizsargātu veselību vai morāli, aizsargātu citu cilvēku reputāciju vai tiesības, nepieļautu konfidenciālas informācijas izpaušanu vai lai saglabātu tiesas autoritāti un objektivitāti”.

Kā autore bija norādījusi iepriekš, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir uzsvērusi, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pants aizsargā ne tikai tādus izteikumus, kas uzskatāmi par neitrāliem vai labvēlīgiem, bet arī tādus, kas šokē vai aizskar kādu personu vai sabiedrības daļu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka šis princips par paustās informācijas iespējamo šokējošo vai aizvainojošo raksturu jo īpaši attiecas uz masu medijiem. Tādējādi masu mediji nav uzskatāmi tikai par neitrālas informācijas nodošanas veidiem, proti, nav iespējams uzskatīt, ka masu mediji ir tikai līdzeklis informācijas nodošanai sabiedrībai.

Ņemot vērā šo Eiropas Cilvēktiesību tiesas definēto masu mediju lomu, preses brīvības piemērošana saistīta ar zināmiem ierobežojumiem. Kā klasiskie ierobežojumi ir minami Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā minētās citu cilvēku tiesības un likumīgās intereses. Tādējādi katrs preses brīvības piemērošanas gadījums tiek vērtēts masu mediju atbildības kontekstā, proti, vai masu medijs, piemērojot tam piešķirto preses brīvību, ir ievērojis tam uzlikto atbildības principu par nepieciešamības sniegt informāciju sabiedrībai samērīgumu ar citām tiesībām un brīvībām.

Lietā *Lingens v. Austria* Eiropas Cilvēktiesību tiesa bija analizējusi masu mediju atbildības jautājumu. Šajā lietā Austrijas žurnālists bija savā rakstā sniedzis informāciju, kas tika uztverta kā aizskaroša attiecībā pret noteiktu Austrijas politiķi. Pats žurnālists uzskatīja, ka tas ir viņa kā masu medija pārstāvja pienākums sniegt sabiedrībai informāciju par minētā politiķa izteikumiem, lai tādējādi rosinātu sabiedrības diskusiju publiskajā telpā. Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir atzinusi, ka masu medijiem ir saistošs pienākums sniegt sabiedrībai informāciju, kas tai būtu jāzina. Turklāt tas ir ne tikai masu mediju pienākums, bet arī sabiedrības tiesības uzzināt tai nozīmīgu informāciju.

Lai gan Austrijas tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa pievienojās šim viedoklim par masu mediju pienākumu sniegt informāciju sabiedrībai, atšķirās šo tiesu interpretācija par masu mediju atbildību attiecībā pret iespējamiem citu personu tiesību un brīvību pārkāpumiem. Austrijas tiesa uzskatīja, ka masu medijam ir pienākums sniegt pēc iespējas neitrālu informāciju, jo pašam lasītājam ir jāizvērtē, cik šī informācija ir svarīga un nepieciešama sabiedriskajās interesēs. Tāpēc masu medijs nav tiesīgs sniegt informāciju pārspīlētā vai aizvainojošā veidā. Savukārt Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka masu mediju atbildības princips neaprobežojas tikai ar pienākumu sniegt sabiedrībai informāciju. Masu medijiem preses brīvības ietvaros ir tiesības arī paust savu viedokli, kas var izpausties kā informācijas atlase pirms tās iekļaušanas masu mediju saturā vai kā noteikta veida komentāru sniegšana pie informācijas.⁴¹

Tieši šīs Eiropas Cilvēktiesību tiesas definētās masu mediju tiesības visciešāk saistītas ar masu mediju atbildību. Tātad Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir noteikusi, ka masu medijs nedarbojas tikai kā ziņu un informācijas saņemšanas kanāls. Bet tad aktuāls kļūst jautājums par masu mediju atbildības robežu noteikšanu, proti, cik tālu var interpretēt Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā noteiktos ierobežojumus.

Lai noteiktu masu mediju atbildības robežas, svarīgi ir arī izvērtēt masu mediju ietekmi uz sabiedrību. Kā redzams, arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir

⁴¹ ECT spriedums lietā: *Lingens v. Austria*. 1986. gada 8. jūlijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=lingens&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).

atzinusi mediju pētnieka L. Hodža teoriju par to, ka masu mediju atbildība balstīta masu mediju varas būtībā. Tā, piemēram, lietā *Jersild v. Denmark* Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka masu medijiem uzliktie pienākumi rada nepieciešamību pārbaudīt arī konkrētā masu medija ietekmi uz sabiedrību.⁴² Tiek pieņemts, ka audiovizuālajiem masu medijiem ir daudz lielāka ietekme uz sabiedrību kā drukātajiem masu medijiem. Detalizētāk šī masu mediju ietekme ir aprakstīta Eiropas Cilvēktiesību komisijas lēmumā par lietas *Betty Purcell et al. v. Ireland* pieņemamību izskatīšanai Eiropas Cilvēktiesību tiesā. Šajā lietā Eiropas Cilvēktiesību komisijai bija jāizvērtē, vai ir pieņemams pieteikums, kurā tika apstrīdēts Īrijas likuma punkts, kurš detalizēti noteica masu mediju pienākumus izvairīties no intervijām vai publikācijām, kas var aizskart valsts intereses un ir saistītas ar noteikta veida organizācijām, tajā skaitā arī ar Īru republikāņu armiju un *Sinn Fein*. Pieteikuma iesniedzēji uzskatīja, ka šāds likuma punkts ir ļoti vispārīgs un, neskatoties uz to, ka sasniedz tā leģitīmo mērķi – valsts interešu aizsardzība, pārmērīgi ierobežo preses brīvību. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību komisija uzskatīja, ka, lai gan minētais Īrijas likuma punkts zināmā mērā ierobežo žurnālistu iespējas piemērot preses brīvību, tā galvenais mērķis ir liegt likumā minēto organizāciju pārstāvjiem iespēju paust tādus viedokļus masu medijos, kas var aizskart valsts drošības intereses vai aicināt uz vardarbību.

Kā viens no svarīgākajiem attaisnojumiem šāda Īrijas likuma punkta pastāvēšanai tika norādīts audiovizuālo mediju ietekme uz sabiedrību. Kā uzsvēra Eiropas Cilvēktiesību komisija, „mūsdienu sabiedrībā radio un televīzija ir uzskatāmi par tādiem masu medijiem, kam ir ļoti ievērojama vara un ietekme”. Autore uzskata, ka šim viedoklim ir iespējams piekrist, jo audiovizuālo masu mediju ietekme ir tūlītēja atšķirībā no drukātajiem masu medijiem. Turklāt ir svarīgi atzīmēt arī to, ka audiovizuālo masu mediju žurnālistiem ir daudz ierobežotākas iespējas izlabot, interpretēt vai komentēt par radio vai televīzijā paustajiem viedokļiem. Atšķirībā no drukātajiem masu medijiem. Turklāt Eiropas Cilvēktiesību komisija uzskatīja, ka dzīvajā ēterā

⁴² ECT spriedums lietā: *Jersild v. Denmark*. 1994. gada 23. septembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jersild&sessionId=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

paustie viedokļi var saturēt arī kodētas ziņas, tāpēc pastāv liels risks, ka pat ļoti rūpīgs žurnālists nevar kontrolēt šādu kodēto ziņu iespējamās sekas.⁴³

Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir norādījusi, ka masu medijiem ir plašas tiesības izmantot preses brīvības piešķirtās privilēģijas, jo īpaši kas attiecas uz informācijas saturu. Tajā pašā laikā tā ir arī atzinusi, ka preses brīvība ir piemērojama, ievērojot gan normatīvajos aktos paredzētos ierobežojumus, gan ētikas principus, kā arī jebkurus citus principus, kas raksturo masu mediju atbildību.

Ir svarīgi arī piebilst, ka plašā Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta aizsardzība attiecībā uz informācijas sniegšanu sabiedrībai, attiecas ne tikai uz masu medijiem. Viens no svarīgākajiem argumentiem, ko Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtē, analizējot 10. panta tvērumu, ir informācijas būtiskums. Proti, cik lielā mērā paustā informācija var veicināt sabiedrības debates par tai nozīmīgiem jautājumiem.⁴⁴ Tādējādi arī privātās personas var tikt pakļautas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta plašajai aizsardzībai attiecībā uz izteikuma saturu.

Tomēr ir svarīgi atzīmēt, ka tāpat kā masu mediji ir pakļauti pienākumam sniegt patiesu informāciju, ievērojot ētikas un citus profesionālos standartus, arī citas personas, kas prasa 10. panta aizsardzību, ir pakļautas šādam pienākumam. Tā, piemēram, lietā *Steel and Morris v. the United Kingdom* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka, lai gan sūdzības iesniedzēji nebija žurnālisti, bet gan neregistrētas nevalstiskās organizācijas biedri, arī šādiem pārstāvjiem var tikt piešķirtas plašas tiesības izmantot preses brīvību, lai paustu viedokli par sabiedrībai svarīgiem jautājumiem. Šādu tiesību piešķiršana ne tikai masu medijiem ir pamatota ar sabiedrības tiesībām iegūt informāciju no dažādiem avotiem. Tas nozīmē, ka, ja arī cita veida organizācijas ir spējīgas piesaistīt lielu daļu sabiedrību un informēt to par nozīmīgiem jautājumiem, tad šādām organizācijām ir jāpiešķir tādas pašas tiesības izpaust informāciju, kas var šokēt vai aizskart kādu personu vai sabiedrības daļu. Turklāt arī šādām

⁴³ Purcell and Others v. Ireland, Commission's admissibility decision of 16 April 1991, application No. 15404/89. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=purcell%20%7C%20others&sessionid=16622350&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

⁴⁴ Van Dijk, Peter, van Hoof, Fried, van Rijn, Arjen, Zwaak, Leo (eds.). *Theory and Practise of the European Convention on Human Rights*. Antwerpen, Oxford: Intersentia, 2006, 4th ed., p. 799.

organizācijām ir tiesības iekļaut pārspilējumus savā informācijas saturā. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka, ja arī citām organizācijām tiek piešķirtas plašas tiesības attiecībā uz informācijas saturu, šīm personām tāpat ir jāievēro prasības par informācijas patiesumu un balstīšanos uz ētikas un citiem standartiem.⁴⁵

2.2. Masu mediju atbildības noteikšanas veidi un modeļi

Žurnālistikas profesors L. Hodžs uzskata, ka masu mediju atbildība tiek noteikta trijos gadījumos – ja likumdevējs nosaka, ja līgumā nosaka un ja pats masu medijs tā nosaka.

Pirmajā gadījumā masu mediju atbildību nosaka likumdevējs, kas parasti izpaužas kā noteiktu principu iekļaušana konstitūcijā vai citos nacionālos vai starptautiskos tiesību aktos, piemēram, pienākums savos izdevumos neapmelot, necelt neslavu, nepārkāpt indivīdu privātās dzīves robežas u. tml.⁴⁶ Visbiežāk šādi pienākumi noteikti cilvēktiesību dokumentu pantos par preses brīvību vai pantos, kas attiecas uz preses brīvības ierobežojumiem. Tā, piemēram, Satversmes 116. pants paredz:

„Personas tiesības, kas noteiktas Satversmes deviņdesmit sestajā, deviņdesmit septītajā, deviņdesmit astotajā, simtajā, simt otrajā, simt trešajā, simt sestajā un simt astotajā pantā, var ierobežot likumā paredzētajos gadījumos, lai aizsargātu citu cilvēku tiesības, demokrātisko valsts iekārtu, sabiedrības drošību, labklājību un tikumību. Uz šajā pantā minēto nosacījumu pamata var ierobežot arī reliģiskās pārliecības paušanu”⁴⁷. Līdzīgi ierobežojumi ir noteikti arī Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, kā arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijā.

Vairumā gadījumu likumdevējs masu medijiem nosaka negatīvus pienākumus – atturēties no noteiktām darbībām, savukārt pozitīvu pienākumu

⁴⁵ ECT spriedums lietā: *Steel and Morris v. the United Kingdom*. 2005. gada 15. februāris. Pieejams:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=steel&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).

⁴⁶ Hodges, Louis W. *Defining Press Responsibility: A Functional Approach*. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 19.

⁴⁷ Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. gada 1. jūlijs, Nr. 43.

noteikšana tiek uzskatīta par tādu, kas nonāk pretrunā preses brīvības izpratnei, jo tādā gadījumā masu mediji vairs nav tiesīgi paši izlemt, kā rīkoties. Arī mediju pētnieks D. Makveils norāda, ka demokrātiskās sabiedrībās likumdevēju noteiktā atbildība tiek samazināta līdz minimumam, lai netiktu pārkāptas preses brīvības robežas. Tiesību aktos noteiktā masu mediju atbildība tiek paredzēta tikai, lai rastu līdzsvaru starp preses brīvību un citām indivīdu tiesībām un brīvībām, kā arī sabiedrības interesēm.⁴⁸

Atbildība var tikt noteikta arī netiešā līgumā starp masu mediju un sabiedrību. Šāds līgums netiek noslēgts rakstiskā veidā, tomēr tas nemazina šāda līguma būtību – sabiedrība no savas puses apsola preses brīvības izmantošanas iespējas, savukārt masu medijs apsola sniegt sabiedrībai nepieciešamo informāciju un viedokļus. Šādi līgumi var attiekties arī uz masu mediju sniegto pakalpojumu kvalitāti.

L. Hodžs norāda, ka atbildība var tikt noteikta arī pašu mediju ietvaros, kas parasti attiecas uz žurnālista profesiju, ētikas principu ievērošanu un citiem pienākumiem, kurus masu mediju darbinieks pats uzņemas, lai sniegtu pakalpojumus tādā veidā, kas pašam darbiniekam liekas visatbildīgākais.⁴⁹ Šādu atbildības noteikšanas modeli autore detalizētāk aplūkos turpmākajā darba daļā.

Ņemot vērā, ka masu mediju atbildības procesā ir iesaistītas dažādas puses un atbildība var tikt prasīta, pamatojoties uz dažādiem izvirzītiem kritērijiem, D. Makveils izdala vairākus masu mediju atbildības modeļus. Tomēr visiem modeļiem ir vairāki kopīgi elementi – to ietvaros ir izveidojušās attiecības starp masu mediju un kādu ārēju prasītāju, kas var būt gan masu medija auditorija, klienti, kas iekļauj arī reklāmdevējus, izdevumu īpašnieki, gan personas vai personu grupas, kuras masu medija publikācija ir aizskārusi, gan masu mediju informācijas avoti, gan arī likumdevēji, kas ir izstrādājuši noteiktus masu mediju uzvedības ietvarus, kas var būt pārkāpti ar konkrētu publikāciju.⁵⁰

Juridiski regulējošā modeļa ietvaros prasība var tikt celta, pamatojoties uz neslavas celšanu vai apmelojumu, uz intelektuālā īpašuma aizsardzību, uz

⁴⁸ McQuail, Denis. Accountability of media to society. Principles and means. *European Journal of Communication*. 1997. 12 (4): 516.

⁴⁹ Hodges, Louis W. Defining Press Responsibility: A Functional Approach. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986, p. 20.

⁵⁰ McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2000, 4th ed., p. 183.

cilvēktiesību aizsardzību, kā arī uz dažādām tiesību normām, kas regulē masu mediju darbību, piemēram, prasība saņemt licenci. Parasti šī modeļa ietvaros ir noteikti pamatprincipi masu mediju darbībai, paredzot attiecīgi arī indivīdu tiesības un pienākumus attiecībā pret tiem. Mūsdienās juridiski regulējošais atbildības modelis neparedz tikai juridiskas normas attiecībā uz masu mediju darbību, bet regulē arī jautājumus, kas saistīti ar to lomu attiecībā uz sabiedriskā labuma nodrošināšanu. Juridiski regulējošo atbildības modeli ir visvieglāk piemērot, jo tā izvirzītie kritēriji parasti ir iekļauti valstī spēkā esošajās tiesību normās, tāpēc ir viegli pierādīt darbības pārkāpumus.

Juridiski regulējošā atbildības modeļa piemērošanu tiesu praksē autore analizēja, izvērtējot vairākus Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumus. Proti, lielākoties preses brīvības ierobežojumi tiek piemēroti, balstoties uz masu mediju atbildību nepārkāpt citu personu tiesības un likumiskās intereses. Tādējādi tiesas uzdevums ir noteikt to robežu, kur masu mediju atbildība nav ņemta vērā.

Ņemot vērā, ka masu mediji darbojas ne tikai kā publiskās sfēras pārstāvji, kas nodrošina iespēju publiskām diskusijām, bet arī kā ekonomisks uzņēmums, kura mērķis ir gūt peļņu, masu mediju atbildībai tiek piemērots arī tirgus modelis. Šī modeļa ietvaros masu medijs tiek uztverts kā pakalpojuma sniedzējs, kura darbība notiek brīva tirgus ietvaros. Masu mediju un sabiedrības attiecības regulē pieprasījuma un piedāvājuma likumi, kas nodrošina to, ka masu mediji darbojas pašregulējošā režīmā, ņemot vērā, ka preses brīvību nodrošina brīvā tirgus principi un masu mediji peļņas gūšanas nolūkos pielāgojas sabiedrības vajadzībām. Tomēr ir jāatzīmē, ka masu medijiem darbojoties brīvā tirgus apstākļos, kad tiek ņemts vērā pieprasījums, viedokļu daudzveidība tiek nodrošināta tikai gadījumos, kad pēc tāda ir pieprasījums, bieži minoritāšu intereses netiek atspoguļotas, tikai tāpēc, ka pēc tādas informācijas nav pieprasījuma sabiedrības lielākajā daļā. Līdz ar to var rasties situācija, kad masu medijos atspoguļotā informācija koncentrējas tikai noteiktā virzienā, nepiedāvājot pēc iespējas daudzveidīgāku viedokļu atspoguļošanu, kas tiek prasīts no sociāli atbildīgiem masu medijiem.

Šī tirgus modeļa ietvaros galvenokārt tiek risināti jautājumi, kas saistās ar masu mediju konkurētspējas nodrošināšanu. Šādi jautājumi var būt saistīti ar publikācijas kā pakalpojuma kvalitāti, kas tiek vērtēts no pakalpojuma saņēmēja

skatu punkta, vai arī tie var būt saistīti ar masu mediju vadību un izmantotajām tehnoloģijām, kas nodrošina inovāciju ieviešanu to darbībā, tādējādi paaugstinot masu mediju izdevuma pieprasījumu tā patērētāju acīs.

Sabiedriskās atbildības modelis balstās uz pieņēmumu, ka masu mediji darbojas sabiedrības vārdā kā sociāla institūcija, pildot noteiktus sabiedrībai būtiskus pienākumus, tāpēc tādi aspekti kā peļņas gūšana un darba vietu nodrošināšana tiek atstāti otrajā plānā. Zināmā mērā masu mediji ir piekrituši būt sociāli atbildīgi, izvēloties būt par aktīvu dalībnieku sabiedrībā notiekošajos procesos, kā arī nodrošinot pilsoniskās sabiedrības aktīvu dalību dažādos politiskajos un citos demokrātiskos procesos.

Jautājumi, kas parasti tiek risināti sociālās atbildības modeļa ietvaros, galvenokārt attiecas uz publisko sfēru un šajā jomā nodrošināmās informācijas kvalitāti, ņemot vērā sabiedrības intereses, ievērojot gan pozitīvos pienākumus, nodrošinot noteiktas informācijas iekļaušanu preses publikācijās, gan arī negatīvos pienākumus, izvairoties no apzināta kaitējuma nodarīšanas sabiedrībai vai kādai tās daļai. Masu mediju pienākumu uzņemšanās šī modeļa ietvaros parasti notiek brīvprātīgi, tāpēc var rasties zināmas problēmas ar to atbildības īstenošanu. Par vienu no efektīvākajiem atbildības īstenošanas mehānismiem tiek uzskatīts sabiedrības spiediens, kritika, kā arī diskusijas izraisīšana, iesaistot tajā arī pašu masu mediju.

Lai gan profesionālās atbildības modelis lielā mērā līdzinās sociālās atbildības modelim, tajā ir dažas atšķirīgas pazīmes, kas ļauj to izdalīt kā atsevišķu masu mediju atbildības modeli. Profesionālā atbildība ir saistīta ne tikai ar vēlamiem mērķiem un pakalpojuma sniegšanu citiem, bet arī ar preses brīvības aizsardzību, kā arī ar profesijas pārstāvju statusa paaugstināšanu.⁵¹ Brīvprātīgu pienākumu uzņemšanās saistīta ar apziņu, ka nepieciešams celt profesijas pārstāvju prestižu, izveidojot savus standartus, kurus nepieciešams ievērot masu mediju pārstāvju profesijā. Līdz ar to mehānismi, kā nodrošināt atbildību šā modeļa ietvaros, ir līdzīgi kā sociālās atbildības modelī.

Ir jāņem vērā, ka profesionālās atbildības modeļa mērķis nav tikai nodrošināt izvairīšanos no iespējama kaitējuma nodarīšanas sabiedrībai vai kādai tās daļai, bet arī paaugstināt masu mediju sniegto pakalpojumu kvalitāti.

⁵¹ McQuail, Denis. *Media Accountability and Freedom of Publication*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 223.

Šī mērķa īstenošanai var tikt izstrādāti arī profesionālās ētikas kodeksi, kas nodrošina noteiktu standartu ievērošanu masu medijos.

2.3. Masu mediju kontroles mehānismi

Masu mediju atbildība cieši saistīta ar to kontroli, jo atbildību iespējams prasīt saskaņā ar dažādiem kontroles mehānismiem, kas eksistē un tiek piemēroti masu medijiem. Pēc mediju pētnieka D. Makveila domām, kontrole ietver ļoti daudz un dažādu pasākumu, ar kuru palīdzību iespējams iedarboties uz masu medijiem – dažādi to kontakti, iekšēji kontroles mehānismi, kā arī ārējas iedarbības mehānismi, veidi, kā masu medijus saukt pie atbildības, dažādas sankcijas u. tml.

D. Makveils masu mediju kontroles mehānismus iedala vairākās lielās grupās – formālā kontrole, kurā ietilpst visa veida kontroles mehānismi, kas paredzēti normatīvajos aktos, ētiskās vadlīnijas, kas visbiežāk ir iekļautas masu mediju iekšējās kontroles mehānismos, kontroles mehānismi, kas izriet no masu mediju sistēmas organizācijas, tirgus, kurā darbojas masu mediji, disciplīnas, kā arī jebkura veida neformālie spiedieni uz masu medijiem.⁵² Visus masu mediju kontroles mehānismus var attēlot šādā tabulā:

	Formālā kontrole	Neformālā kontrole
Ārējā kontrole	normatīvie akti	tirgus spēki un attiecības; spiediens un lobiji; sabiedriskā doma; kritika
Iekšējā kontrole	masu mediju vadība; masu mediju finansiālā kontrole; masu mediju pašregulācija	profesionālisms; organizācijas kultūra; iekšējās normas un ētika

⁵² McQuail, Denis. *Media Accountability and Freedom of Publication*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 96.

2.3.1. Masu mediju ārējā un formālā kontrole

Ārējā un formālā kontrole parasti izpaužas kā valsts izstrādāti tiesību akti, kas regulē masu mediju darbību. Demokrātiskās valstīs spēkā esošie tiesību akti parasti neregulē masu mediju saturu, jo tas nonāk pretrunā ar preses brīvības principu. Šādi tiesību akti lielākoties nosaka principus, saskaņā ar kuriem darbojoties tiek prezumēts, ka tiks panākts vēlamais līdzsvars starp masu mediju „sargsuņa lomu” un citām būtiskām sabiedrības interesēm.

Viens no visizplatītākajiem ārējās un formālās kontroles piemēriem – normatīvajos aktos paredzētie preses brīvības ierobežojumi – jau tika aplūkoti šajā darbā. Tā, piemēram, preses brīvības ierobežojumi ir noteikti Satversmes 116. pantā, Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām 19. pantā un Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā. Šo ierobežojumu galvenais mērķis ir preventīvi noteikt masu mediju pienākumus ievērot citas personu tiesības un brīvības. Tas nozīmē, ka, piemērojot preses brīvību, vienmēr ir jāmēģina rast līdzsvars starp tiesībām brīvi izteikt savu viedokli un sabiedrības tiesībām saņemt patiesu informāciju, no vienas puses, un citām sabiedrības interesēm, no otras puses. Aktuālākie jautājumi, ar kuriem saskaras visas valstis, mēģinot rast šo līdzsvaru starp dažādajām interesēm, galvenokārt skar personas goda un cieņas aizsardzību, naidu kurinošas runas aizliegumus, tiesības uz personas privāto dzīvi un žurnālistu avotu aizsardzību pretstatā valsts drošības un izmeklēšanas interesēm.⁵³

Ir jāatzīmē, ka ārējā un formālā kontrole ne vienmēr izpaužas kā normatīvie akti, kas paredz gadījumus, kad preses brīvība var tikt ierobežota citu personu interesēs, kā tas ir autores iepriekš minēto normatīvo aktu (Satversmes 116. pants, Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrā daļa u. tml.) gadījumos. Var tikt pieņemti arī tādi normatīvie akti, kas paredz „pozitīvus” masu mediju pienākumus savas atbildības nodrošināšanai. Latvijā pie šādiem normatīvajiem aktiem var tikt pieskaitīts arī likums „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem”, turpmāk tekstā – Preses likums. Šā likuma 1. pantā ir atkārtoti uzsvērta preses brīvības nozīme un tās attiecināšana uz visiem masu

⁵³ Kučs, Artūrs. *Tiesības uz vārda brīvību un tās ierobežojumi medijos – saprātīga līdzsvara meklējums*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10, 299. lpp.

medijiem. Tajā pašā laikā Preses likums paredz arī noteiktus pienākumus, kas jāievēro masu medijiem, lai varētu tikt uzskatīti, ka tie darbojas atbildīgi. Preses likuma 25. pants paredz:

„Žurnālista pienākumi ir:

- 1) sniegt patiesu informāciju,
- 2) pirmo reizi publicējot izteikumu, pēc informāciju sniegušās personas vēlēšanās norādīt tā autoru,
- 3) informēt redaktoru, ka iesniegtais materiāls skar valsts vai citus ar likumu aizsargātus noslēpumus,
- 4) atteikties pildīt uzdevumu, kura veikšana saistīta ar likuma pārkāpšanu,
- 5) ievērot valsts, sabiedrisko organizāciju, uzņēmējsabiedrību (uzņēmumu) un personu tiesības un likumīgās intereses”⁵⁴.

Šādu Preses likuma pantu nevarētu uzskatīt par preses brīvības ierobežojošu. Tas tikai vēlreiz apstiprina Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos paustās atziņas, ka preses brīvība nav uzskatāma par neierobežotu tiesību un ka preses brīvības piemērošana saistīta ar zināmiem masu mediju pienākumiem. Tādējādi šādu pienākumu iekļaušana Preses likumā uzskatāma par vadlīnijām, kas palīdz masu medijam noteikt tās atbildības robežas.

Arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzskatījusi, ka lietas apstākļu izvērtēšanā attiecībā uz iespējamu preses brīvības pārkāpumu vienmēr ir jāņem vērā arī tas, kā žurnālists ir veicis savus pienākumus. Piemēram, lietā *Harlanova pret Latviju* Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja par svarīgu pārbaudīt, vai ir pastāvējuši kādi apstākļi, kas varētu atbrīvot žurnālistu no tā pienākuma pārbaudīt informācijas patiesumu. Šajā lietā žurnāliste atspoguļoja informāciju par divām strīdā iesaistītām pusēm – diviem vecticībnieku draudzes mācītājiem, kas viens otru apvainoja nosodāmā rīcībā. Žurnāliste masu medijā sniegto informāciju balstīja uz vēstuli, ko bija sagatavojusi viena strīdā iesaistītā puse, un nebija pārbaudījusi šajā vēstulē iekļauto ziņu patiesumu. Tā kā šī vēstule saturēja aizvainojošo informāciju, kas bija vērsta pret otru pusi, Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskatīja, ka „jebkurai žurnālistam, kas vēlējas atspoguļot šādus apvainojumus, bija jābūt īpaši modram. Tādējādi, parādoties īpaši nopietnam apvainojumam no vienas no pusēm, prasītāja nedrīkstēja automātiski

⁵⁴ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1991. gada 14. februāris, Nr. 5.

tam noticēt; tieši pretēji, viņai bija jāuzņemas šā apgalvojuma pamatotības pārbaude, savācot pašai papildinformāciju, vai vienkārši uzklusot pretējo pušu faktu versijas”.⁵⁵

Tādējādi žurnālistu pienākumu izvērtēšana var būt nozīmīgs apstāklis, analizējot masu mediju atbildības jēdzienu. Protams, vislabāk masu mediju atbildība nodrošināma, ja šādu principu nozīmīgums tiek noteikts nevis ar valsts izdotu normatīvu aktu, bet to atzīst pats masu medijs, piemēram, ar masu medijiem saistoša ētikas kodeksa palīdzību. Šāds kontroles mehānisms uzskatāms par visefektīvāko, jo nav radies ārēja spiediena rezultātā. Tomēr, tā kā šādu iekšēju saistošu dokumentu pieņemšana uzskatāma par vienu no masu mediju iekšējās kontroles veidiem, tas detalizētāk tiks aplūkots turpmākajā darba daļā.

Valsts savos normatīvajos aktos var paredzēt arī noteikumus attiecībā uz masu mediju darbību, piemēram, nepieciešamība attiecīgos gadījumos iegūt licenci darbības uzsākšanai. Šādā veidā atsevišķos gadījumos iespējams izvairīties no situācijām, kurās kāds uzņēmums izveido masu mediju savas reklāmas nodrošināšanai, darbojoties pēc principa – „kas maksā, tas pasūta mūziku”, bet aizmirstot par masu mediju galveno funkciju – patiesas un dažādas informācijas nodrošināšanu publiskajā sfērā.

Masu mediju licencēšanas prasības ir iekļautas arī Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. pantā, kura pirmās daļas trešais teikums paredz:

„Šis pants neapstrīd valstu tiesības pieprasīt radoraidījumu, televīzijas raidījumu un kino demonstrēšanas licencēšanu”. Tas nozīmē, ka minētajā pantā paredzētā preses brīvība nedod masu medijiem vai jebkurai citai personai neierobežotas tiesības piekļūt raidlaikam televīzijā vai radio. Masu mediju licencēšanas prasības ir iekļautas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta pirmajā daļā, tāpēc šīs prasības it kā nebūtu uzskatāmas par preses brīvības ierobežojumiem. Tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir norādījusi, ka atsevišķos gadījumos arī licencēšanas prasības var tikt pielīdzinātas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā minētajiem preses brīvības ierobežojumiem, tāpēc arī uz šīm licencēšanas prasībām atsevišķos gadījumos var tikt piemērotas

⁵⁵ ECT Pirmā departamenta 2003. gada 3. aprīļa spriedums par lietas Inna Harlanova pret Latviju pieņemamību. Pieejams: www.mkparstavis.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

prasības par ierobežojumu šauru tulkošanu un piemērošanas argumentētu pamatošanu.

Tā, piemēram, lietā *Groppera Radio AG* Eiropas Cilvēktiesību tiesa tieši analizēja licencēšanas prasību saturu. Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka, sagatavojot šo Eiropas Cilvēktiesību tiesas 10. panta pirmās daļas trešo teikumu, valstis galvenokārt ņēma vērā tehniskos un praktiskos apsvērumus, kas bija spēkā konvencijas izstrādāšanas laikā, tas ir, ierobežotās iespējas piekļūt brīvām frekvencēm, kā arī lielajiem ieguldījumiem, kas bija nepieciešami, lai izbūvētu pārraidītājus. Turklāt tajā laikā vairākas Eiropas Cilvēktiesību konvencijas izstrādātājas valstis uzskatīja, ka pārraides tiesībām būtu jābūt valsts privilēģijai. Protams, ka kopš Eiropas Cilvēktiesību konvencijas izstrādāšanas ir pagājis krietns laiks, tāpēc ir mainījušies arī apstākļi, kas attiecas uz licencēšanas prasībām. Ir parādījušās iespējas pārraidīt informāciju pa kabeļiem, ir radušās daudzas privātas radio stacijas, kas darbojas paralēli sabiedriskajām raidorganizācijām, un ir radušies vairāki citi apstākļi, kas ļauj dažādos veidos pārraidīt informāciju klausītājiem un skatītājiem.

Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta pirmās daļas trešais teikums un tā tvērums ir jāskatās visa panta kontekstā, proti, nav pieļaujams, ka trešais teikums tiek analizēts atrauti no šī panta otrajai daļai noteiktajām prasībām. Eiropas Cilvēktiesību tiesas ieskatā 10. panta pirmās daļas trešajam teikumam nav atrodams līdzvērtīgs paraugs ne citos Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pantos, ne arī citos starptautiskos dokumentos, kas skar jautājumu par preses brīvību. Tā, piemēram, arī citos Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pantos ir paredzēti brīvību un tiesību ierobežojumi, tomēr šādi ierobežojumi ir skaidri noteikti attiecīgu Eiropas Cilvēktiesību konvencijas pantu otrajās daļās, tāpēc nerodas šaubas par šo ierobežojumu saturu un nepieciešamību tos tulkot pēc iespējas sašaurināti.

Līdzīgi arī Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām neiekļauj noteikumu par licencēšanas prasībām attiecībā uz raidorganizācijām. Izpētot Starptautiskā pakta par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām rašanās vēsturi, var atrast dokumentus, kas liecina, ka arī šajā dokumentā valstis sākotnēji vēlējās iekļaut līdzīgu nosacījumu par licencēšanas prasībām. Tomēr ir skaidrs, ka šādas prasības bija domātas nevis satura

kontrolēšanai, bet tikai un vienīgi, lai novērstu iespējamo haosu attiecībā uz brīvo frekvenču izmantošanu, proti, tikai attiecībā uz informācijas pārraidīšanas tehniskajiem aspektiem. Šādas licencēšanas prasības netika iekļautas Starptautiskajā paktā par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām, jo pastāvēja bažas, ka šo nosacījumu varētu tulkot kā preses brīvības ierobežojumu attiecībā uz informācijas saturu.

Tādējādi Eiropas Cilvēktiesību tiesa secināja, ka Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta pirmās daļas trešā teikuma mērķis ir noteikt valstu tiesības ar licencēšanas sistēmas palīdzību kontrolēt, kā to teritorijās tiek organizēta raidorganizāciju darbība tehniskajos jautājumos.⁵⁶

Tomēr autore uzskata, ka nevar noliegt, ka raidorganizāciju licencēšanas prasībās var ietilpt ne tikai tehniska rakstura jautājumi, tāpēc rūpīgi ir jāvērtē šo prasību atbilstība noteiktajiem leģitīmajiem mērķiem. Tas nozīmē, ka jebkurā gadījumā licencēšanas prasības tiek uzskatītas par preses brīvības ierobežojumiem, tāpēc to piemērošanā ir rūpīgi jāizvērtē arī samērīguma prasības, proti, tiesām ir jāanalizē, vai noteiktās licencēšanas prasības ir paredzētas likumā, vai šiem ierobežojumiem ir leģitīms mērķis un vai ar licencēšanas prasībām noteiktais ierobežojums ir nepieciešams demokrātiskā sabiedrībā.

Kā vēl viens no ārējās un formālās kontroles mehānismiem iespējams atsevišķas institūcijas izveidošana, kuras galvenais uzdevums ir uzraudzīt, kā valstī darbojas masu mediji. Šāda valsts izveidota institūcija var kontrolēt gan to, kā masu mediji ievēro to darbību regulējošos normatīvos aktus, gan to, kā masu mediji ievēro ētikas un morāles principus savā darbībā.

Ja ar valsts normatīvajiem aktiem šāda institūcija tiktu izveidota, tās galvenais uzdevums būtu kontrolēt preses brīvības piemērošanas robežas attiecībā uz citu būtisku sabiedrības interešu aizstāvēšanu, piemēram, vai masu medijs savā darbībā ievēro principus par klasificētas informācijas neizpaušanu, vai ar masu mediju sagatavotajiem rakstiem tiek ievērots princips, ka masu medijs, sniedzot sabiedrībai dažāda veida informāciju, nedrīkst pārkāpt privātās

⁵⁶ ECT spriedums lietā: *Groppera Radio AG and others v. Switzerland*. 1990. gada 28. marts.

Pieejams:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=gropera%20%7C%20radio&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

dzīves neaizskaramības principu u. tml. Tajā pašā laikā ir jāņem vērā, ka šāda valsts izveidota kontroles institūcija nebūtu tiesīga kontrolēt masu mediju saturu, lai netiktu pārkāptas preses brīvības robežas.

Šādu institūciju pastāvēšana ļautu masu medijiem pašdisciplinēties, jo paši masu mediji ir atbildīgi par šādu valsts izveidotu institūciju korektu darbību, līdz ar to tas rada iespēju pēc iespējas ierobežot valsts iejaukšanos preses brīvības izmantošanā. Ir jāņem vērā, ka preses brīvība pēc savas būtības nav absolūta, tomēr tās ierobežošanai ir jābūt pēc iespējas minimālākai, tāpēc jebkura valsts iejaukšanās jau *apriori* tiek uztverta kā pārkāpums. Savukārt, ja masu mediji ar savu profesionalitātes standartu ievērošanu kontrolē pēc iespējas mazāku būtisku interešu pārkāpšanu, tas netiek uztverts kā pārkāpums, kas var smagi iedragāt preses brīvības raksturu.

Autore pie ārējās un formālās kontroles vēl pieskaitītu valsts izdoto normatīvo aktu saturu attiecībā uz sodiem, kas paredzēti par preses brīvības robežu pārkāpumiem.

Eiropas Padome vairākās rekomendācijās ir uzsvērusi, ka attiecībā uz preses brīvību tiesai ir ļoti rūpīgi jāizvērtē, vai ir nepieciešams piemērot kriminālsodus par preses brīvības ietvaros veiktajām darbībām, kas nesamērīgi aizskar citas likumiskās intereses un tiesības. Tā, piemēram, Eiropas Padomes Ministru komitejas Rekomendācijas Nr. R (97) 20 par naidu kurinošiem izteikumiem piektais princips paredz:

„Nacionālajiem normatīvajiem aktiem jāļauj kompetentajām institūcijām, ciktāl pieļauj to kompetence, pievērst īpašu uzmanību gadījumiem par naidu kurinošiem izteikumiem. Šādām institūcijām ir jāpievērš īpaša uzmanība aizdomās turamās personas tiesībām uz vārda brīvību, ņemot vērā vispārējo principu, ka kriminālsodu piemērošana pēc savas būtības iejaucas vārda brīvības īstenošanā. Nacionālajām tiesām, piemērojot kriminālsodus personām, kas tiek tiesātas par naidu kurinošiem izteikumiem, ir jānodrošina, ka tiek piemērots proporcionalitātes princips attiecībā uz soda nepieciešamību”.⁵⁷

⁵⁷ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (97) 20 on "hate speech". 30 October 1997. Pieejama: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

Lai gan iepriekš minētā Eiropas Padomes rekomendācija aptver īpašus gadījumus, kuros skarti naidu kurinoši izteikumi, tomēr princips par kriminālsodu piemērošanu par preses brīvības pārkāpumiem tikai galējos gadījumos ir uzskatāms par vispārēju un piemērojams jebkurā gadījumā, kad tiek izsvērtā preses brīvība pret citām sabiedrībai piešķirtām tiesībām un brīvībām.

Līdzīgi arī Eiropas Padomes deklarācija par politisko debašu brīvību masu medijos paredz, ka „par masu medijos izteiktiem apmelojumiem vai aizvainojumiem nevajadzētu piemērot ar brīvības atņemšanu saistītus sodus, ja vien pārkāpuma nopietnība nenosaka to, ka šāds sods uzskatāms par nepieciešamu un proporcionālu”.⁵⁸

Eiropas Cilvēktiesību tiesa savā praksē ir secinājusi, ka iespējamais sods atbaida žurnālistus no iesaistīšanās politiskajā diskusijā, kas varētu ietekmēt sabiedrības dzīvi. Šāds normatīvais akts, kas paredz cietumsodus un naudas sodus, iespaido masu mediju tiesības izplatīt informāciju un līdz ar to arī sabiedrības tiesības šo informāciju saņemt. Tas var notikt pat tad, ja attiecīgais sods netiek reāli piemērots.

Tajā pašā laikā Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzskatījusi, ka lēmums par to, vai atstāt spēkā normatīvos aktus, kas paredz kriminālsodus par preses brīvības pārkāpumiem, ietilpst valstu rīcības brīvībā. Tā, piemēram, lietā *Radio France and others v. France* Eiropas Cilvēktiesību tiesa lēma, ka pats fakts par to, ka par preses brīvības pārkāpumiem ir piemērots kriminālsods, ir uzskatāms par iejaušanos preses brīvības īstenošanā. Tomēr valstu kompetencē ir izlemt, vai šāds sods ir samērīgs attiecībā pret nepieciešamību aizsargāt intereses, ko aizskārusi preses brīvības ietvaros sniegtā informācija.⁵⁹ Līdzīgi arī lietā *Lindon v. France* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka kriminālsoda piemērošana lietās, kur konstatēti apmelojumi, pati par sevi nevar tikt uzskatīta par nesamērīgu iejaušanos preses brīvības piemērošanā.

⁵⁸ Council of Europe Committee of Ministers Declaration on Freedom of Political Debate in the Media. 12 February 2004. Pieejama: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=118995&Lang=en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

⁵⁹ ECT spriedums lietā: *Radio France and others v. France*. 2004. gada 30. marts. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=radio%20%7C%20france&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).

Protams, ir jāņem vērā, ka kriminālsodu piemērošanai vajadzētu būt galējam līdzeklim, tomēr pašas valstis ir kompetentas izlemt šādu sodu samērīgumu.⁶⁰

Latvijā uz šo brīdi vairs nav spēkā Krimināllikuma 91. pants, kas paredzēja kriminālatbildību par nepatiesu ziņu izplatīšanu par deputāta kandidātu, kā arī 271. pants, kas paredzēja kriminālatbildību par valsts amatpersonas goda un cieņas aizskaršanu. Spēkā ir tikai Krimināllikuma 156. – 158. panti, kas arī paredz kriminālatbildību par apzinātu goda un cieņas aizskaršanu vai nepatiesu ziņu izplatīšanu, bet attiecinā šo nodarījumu pret jebkādu personu, nevis tieši valsts amatpersonām.

Interesants ir Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01, kurā tika apstrīdēta Krimināllikuma vēl spēkā esošais 271. pants. Kā norādīja sūdzības iesniedzēja Sarmīte Ēlerte, šāda panta pastāvēšana Krimināllikumā „kavējot žurnālistus veikt savus pienākumus, tostarp tādus, kuru mērķis ir novērst nevēlamu valsts pārvaldes darbā. Sabiedrība esot ieinteresēta kritiski izvērtēt tos, kuriem tā uz laiku nodevusi daļu no sev piederošās varas”. Sūdzības iesniedzēja uzskatīja, ka nav svarīgi, vai šāds Krimināllikuma pants reāli tiek piemērots attiecībā pret masu medijiem, svarīgi ir tas, ka šāda kriminālsoda pastāvēšana jau pati par sevi var ierobežot masu medijus savā darbībā, jo masu medijā iekļaujamā informācija var tikt atlasīta un neiekļauta masu mediju saturā, baidoties, ka uz šādas informācijas pamata masu medijiem var tikt piemērota kriminālatbildība.

Satversmes tiesa šajā lietā lēma, ka, lai gan atsevišķos gadījumos ir nepieciešams piemērot kriminālatbildību arī par preses brīvības pārkāpumiem, jo īpaši gadījumos, kad ir jāaizsargā tiesas vai augstākās valsts amatpersonas, nav pieļaujama situācija, ka Krimināllikuma pants, kurš paredz īpašu kriminālatbildību, ja tiek aizskartas valsts amatpersonas, ir tik plaši interpretējams, tas ir, nav pieļaujams, ka tik plaši var interpretēt valsts amatpersonas jēdzienu.

⁶⁰ ECT spriedums lietā: *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*. 2007. gada 22. oktobris. Pieejams:

<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=lindon&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).

Ievērības cienīgi šajā lietā ir arī citu Satversmes tiesas pieaicināto ekspertu viedokļi par nepieciešamību saglabāt Krimināllikuma 271. pantu. Tā, piemēram, mediju eksperts Ābrams Kleckins uzskatīja, ka šāda panta esamība Krimināllikumā varētu kalpot kā preventīvs līdzeklis masu medijiem. Proti, masu mediji vairāk izvērtētu savu atbildību pirms lēmuma pieņemšanas par kādas informācijas nozīmīgumu un nepieciešamību to publiskot. Šāds preventīvs pants pašlaik ir nepieciešams, jo „Latvijā vēl neesot izveidojusies tāda žurnālistikas vide, kura pati spētu regulēt savu profesionālo ētiku un kurai būtu vispāratzīts ētikas kodekss”. Iespējams, ka tieši šādu apstākļu dēļ arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzskata, ka kriminālsodu piemērošanas nepieciešamība atstājama pašu valstu ziņā un to nav iespējams unificēt starptautiskā līmenī.

Vairākās valstīs ir izveidotas dažādas masu mediju darbību regulējošas un kontrolējošas institūcijas, kuru darbība tiks aplūkota turpmākajā šā darba daļā. Šādās valstīs masu mediju atbildība tiek īstenota jau pašu mediju ietvaros, un nepastāv īpašas vajadzības piemērot ārējo valsts kontroli. Tāpēc autore pievienojas Satversmes tiesas uzskatam iepriekš minētajā spriedumā, ka „daudzās demokrātiskajās valstīs ir radīts efektīvs mehānisms, kas palīdz nodrošināt taisnīgu līdzsvaru starp tiesībām uz vārda brīvību un citām cilvēkam garantētajām pamattiesībām. Līdz ar to ir pašsaprotami, ka šajās valstīs nav nepieciešams ar bargām soda sankcijām preventīvi vērsties pret cilvēka goda un cieņas aizskārumu, kas var tikt radīts, neierobežoti realizējot tiesības uz vārda brīvību”.⁶¹

Lai gan sodu piemērošanas nepieciešamības izvērtējums tiek atstāts pašu valstu ziņā un ietilpst valstu rīcības brīvībā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa tomēr uzskata, ka preses brīvībai piemērotā soda raksturs un smagums ir viens no faktoriem, kas būtu jāņem vērā, analizējot preses brīvībai piemēroto ierobežojumu proporcionalitāti. Ja, piemēram, valsts ir piespriedusi sodu – administratīvu vai kriminālu, bet, ņemot vērā,

⁶¹ Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-05-01.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

vairākus konkrētai lietai atbilstošos apstākļus, šo sodu tomēr nav piemērojusi, Eiropas Cilvēktiesību tiesa sliecas uzskatīt, ka šādā gadījumā preses brīvībai piemērotie ierobežojumi ir samērīgi ar leģitīmo mērķi un valsts ir pienācīgi izvērtējusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta otrajā daļā noteikto ierobežojumu piemērošanas robežas.⁶²

2.3.2. Masu mediju ārējā un neformālā kontrole

Masu mediju darbības uzraudzību iespējams realizēt arī ar ārējas kontroles palīdzību, kas ir neformāla. Kā viens no spēcīgākajiem šādas kontroles faktoriem ir minams tirgus, kurā darbojas attiecīgais masu medijs. Lai gan tirgus spēkus nevar nosaukt par tiešu kontroles mehānismu, jo tas ir ļoti nepastāvīgs, tomēr tirgus attiecības ir uzskatāmas par diezgan būtisku masu mediju darbības ietekmētāju. Tā, piemēram, masu mediju konkurence un cīņa par auditoriju, kā arī tās interešu ievērošana lielā mērā nosaka masu mediju saturu un darbības pamatprincipus.

Kā ir norādījis žurnāla „Kapitāls” toreizējais redaktors Guntis Rozenbergs – „mediju bizness, ja tas ir normāls, balstās uz auditorijas uzticību”.⁶³ Proti, ar to tiek saprasts, ka masu medijs ir radīts, lai kalpotu sabiedrības interesēm, turklāt kalpotu nevis īslaicīgām sabiedrības interesēm, bet ilglaicīgām. Tādējādi nav normāla tāda situācija, kur masu medija galvenais mērķis ir nevis sniegt vispusīgu informāciju lasītājam, bet gan nopelnīt naudu īstermiņā.

Protams, cīnoties par auditorijas piesaisti, tirgus situācija var ietekmēt masu medija saturu nevēlamā virzienā, tas ir, tas pakļaujas īslaicīgām vajadzībām. Tomēr ir jāatzīmē, ka ilgtermiņā masu mediju cīņa par auditoriju vai pakļaušanās citiem tirgus spēkiem, var nākt tikai par labu masu medija saturam un pienākumam saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas noteiktajiem principiem. Tas galvenokārt saistīts ar diviem iespējamiem iemesliem. Pirmkārt, pati masu mediju auditorija kļūst prasīga pret informācijas saturu, ko tā saņem ar

⁶² ECT spriedums lietā: *Balsyte-Lideikiene v. Lithuania*. 2008. gada 4. novembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tpk197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=balsyte-lideikiene&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

⁶³ Rozenbergs, Guntis. *Diskusija. Sabiedrības tiesības saņem patiesu, taisnīgu un vispusīgu informāciju*. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

masu mediju starpniecību. Otrkārt, tirgū valdošā konkurence nosaka to, ka masu mediji apzinās nepieciešamību ieviest efektīvu paškontroli, tādējādi paaugstinot apziņu par saviem pienākumiem attiecībā pret sabiedrību. Viens no efektīvākajiem paškontroles mehānismiem būtu Ētikas padomes radīšana, bet, tā kā šis ir uzskatāms par vienu no iekšējās masu mediju kontroles veidiem, to autore aplūkos turpmākajā darba daļā.

Runājot par tirgus attiecību ietekmi uz masu mediju atbildību, ir jārunā arī par to, ka šādos gadījumos var rasties situācija, ka valstī pastāv divas paralēlas informācijas telpas.⁶⁴ Jo īpaši aktuāla šāda problēma ir Latvijā, kur latviešu un krievu prese, cīnoties par auditoriju, nevis kontrolē savu saturu, lai tādējādi uzlabotu savas auditorijas uzticību masu medijam, bet rada divas informācijas telpas, kuru ietvaros par vienu un to pašu jautājumu var tikt sniegta pilnīgi pretēja informācija, tādējādi nodrošinot savas auditorijas interešu apmierināšanu.

Iepriekš aplūkotajos gadījumos, kā tirgus spēki ietekmē masu mediju saturu, ir grūti runāt par kādu konkrētu normatīvajos aktos minētu masu mediju pienākumu pārkāpumu, ja normatīvie akti tiek tulkoti gramatiski. Piemēram, Preses likuma 25. pants ietver masu mediju pienākumu sniegt patiesu informāciju, atturēties no tādas informācijas izpaušanas, kas varētu kaitēt citu personu tiesībām un likumiskajām interesēm u. tml. Pakļaujoties tirgus spēkiem un iekļaujot masu mediju saturā informāciju, kas notikumu var atainot citā gaismā, pēc Preses likuma 25. panta gramatiskas tulkošanas nevar uzskatīt, ka masu medijs ir pārkāpis pienākumu sniegt patiesu informāciju.⁶⁵ Tomēr šis jautājums ir jāskata nedaudz plašākā kontekstā. Tā, piemēram, Eiropas Padome ir izdevusi vairākas rekomendācijas, kas apskata jautājumus, kas saistīti ar masu mediju atbildību daudzveidīgas informācijas atspoguļošanā. Protams, var runāt par šo rekomendāciju juridiski nesaistošo raksturu, tomēr ir jāņem vērā, ka arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa var izmantot šādu rekomendāciju tulkojumu, lai izlemtu, vai konkrētajā gadījumā masu medijs ir ievērojis visus nepieciešamos pienākumus.

⁶⁴ Golubeva, Marija. *Paralēlas informācijas telpas Latvijā – latviešu un krievu valodā jeb divas pasaules vienā valstī*. Likums un Tiesības. 2007, Nr. 11, 333. lpp.

⁶⁵ Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1991. gada 14. februāris, Nr. 5.

Lai gan liela daļa Eiropas Padomes rekomendāciju paredz pienākumus valstīm, lai nodrošinātu daudzveidīgu viedokļu nokļūšanu publiskajā telpā ar masu mediju starpniecību, šīs rekomendācijas var izmantot arī masu mediji, interpretējot savu pienākumu saturu. Piemēram, Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijas Nr. Rec (2007) 15 par pasākumiem, kas saistīti ar vēlēšanu kampaņu atspoguļošanu masu medijos 8.punkta pirmā daļa paredz:

„Noteikumiem par masu mediju darbību vai masu mediju pašregulācijas noteikumiem ir jānodrošina, ka masu mediji, izplatot informāciju par aptaujām, sniedz sabiedrībai pietiekamu informāciju, lai tā varētu pati novērtēt šādu aptauju nozīmīgumu”.⁶⁶ Tādējādi Eiropas Padomes Ministru komiteja ir vēlējusies uzsvērt, cik liela nozīme ir tam, lai masu mediji nepakļauties kādiem ārējiem spiedieniem, bet vienmēr atcerētos savu „uzrauga” lomu. Tas nozīmē, ka masu medijiem vienmēr ir jāatceras, ka to pienākums ir sniegt daudzpusīgu informāciju par notikumiem, tie nedrīkst pakļauties kādas konkrētas auditorijas īslaicīgām prasībām.

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Nr. R (99) 1 par masu mediju plurālisma nodrošināšanas pasākumiem valstīm uzliek par pienākumu nodrošināt, ka masu mediji var piekļūt dažādiem informācijas avotiem. Lai gan šīs rekomendācijas punkts pienākumus uzliek valstīm, no tā var arī secināt, ka masu mediju pienākums ir nodrošināt dažādas informācijas iekļaušanu savā saturā.⁶⁷

Eiropas Padomes Ministru komiteja ir izdevusi vēl vairākas rekomendācijas, kas skar jautājumu par masu mediju darbību. Bet visas šīs rekomendācijas vieno viens princips – masu medijiem, sniedzot sabiedrībai informāciju, ir jābūt atbildīgiem. Var diskutēt par veidiem, kā šī atbildība tiek nodrošināta – vai ar valsts iejaukšanos, vai masu mediju pašregulācijas ceļā, tomēr viens ir skaidrs, valstīm un pašiem masu medijiem ir jāapzinās, ka to

⁶⁶ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. CM/Rec(2007)15 on measures concerning media coverage of election campaigns. 7 November 2007. Pieejama: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1207243&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

⁶⁷ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (99) 1 on measures to promote media pluralism. 19 January 1999. Pieejama: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1089699> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

saturu var ietekmēt arī dažādi neformālās kontroles mehānismi, kuriem ir jāpievērš uzmanība, lai nodrošinātu plurālismu publiskajā telpā.

Kā vēl viens no ārējās un neformālās kontroles mehānismiem, ar kuru palīdzību valsts var īstenot arī politisko kontroli, ir valsts izvēlētu personu iecelšana to institūciju vadībā, kas darbojas kā masu mediju uzraudzības institūcijas. Šāds mehānisms bieži tiek izmantots jaunizveidotās valstīs vai valstīs, kas no cita veida režīmiem ir pārgājušas uz demokrātisku pārvaldes režīmu, tādā veidā mēģinot netiešā veidā kontrolēt arī masu mediju saturu.

Latvijā šobrīd aktuāla problēma saistībā ar vienu no ārējās un neformālās kontroles mehānismiem pastāv elektronisko masu mediju jomā, konkrēti – attiecībā uz Nacionālo radio un televīzijas padomi, turpmāk tekstā – NRTVP.

Radio un televīzijas likuma 41. panta pirmā daļa paredz:

„Nacionālā radio un televīzijas padome ir patstāvīga institūcija - pilntiesīga autonoma iestāde, kas pārstāv sabiedrības intereses elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu jomā un uzrauga, lai to darbībā tiktu ievērota Satversme, šis likums un citi likumi, kā arī nodrošināta vārda un informācijas brīvība”⁶⁸. Tas nozīmē, ka NRTVP tiek uzskatīta par autonomu, tātad arī neatkarīgu iestādi, kas nodrošina atbilstošu elektronisko masu mediju darbību, tajā skaitā nodrošina, ka tiek ievērotas preses brīvības prasības. Tajā pašā laikā Radio un televīzijas likuma 42. panta pirmā daļa paredz, ka NRTVP locekļus ievēl Saeima.

Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Rec (2000) 23 par uzraudzības institūciju neatkarību un funkcijām raidorganizāciju sektorā un tās Paskaidrojošais memorands īpaši uzsver nepieciešamību nodrošināt raidorganizāciju neatkarību no politiskās varas pārstāvjiem. Šajos dokumentos norādīts:

„Valstīm tiek tieši ieteikts nodrošināt reālu uzraudzības institūciju neatkarību, lai tādējādi aizsargātu šīs institūcijas pret iejaukšanas no politisko vai ekonomisko pārstāvju puses. Šāds noteikums ir jo īpaši svarīgs tāpēc, ka atsevišķos gadījumos, neskatoties uz tāda atbilstoša tiesiskā ietvara

⁶⁸ Radio un televīzijas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. gada 8. septembris, Nr. 137.

nodrošināšanu, kas paredz uzraudzības institūciju neatkarību, faktiski var notikt iejaukšanās šādu uzraudzības institūciju darbībā⁶⁹.

Tā kā NRTVP ir tiesības pieņemt lēmumu gan par apraides tiesību piešķiršanu, gan par administratīvo sodu uzlikšanu elektroniskajiem masu medijiem, NRTVP locekļu ievēlēšanas kārtība pakļauj šo institūciju aizdomām par tās politisko atkarību. Turklāt aizdomas par NRTVP neatkarību var vairojot arī Radio un televīzijas likuma 50. panta pirmā daļa, kas paredz, ka NRTVP tiek finansēta no valsts budžeta⁷⁰. Arī šajā gadījumā iepriekš norādītā Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācija Rec (2000) 23 ir norādījusi, ka finansēšanas shēma ir ļoti svarīgs arguments uzraudzības institūcijas neatkarības izvērtēšanā. Tā kā gala lēmumu par NRTVP budžetu pieņem Saeima, NRTVP neatkarība var tikt stipri ietekmēta. Lai nodrošinātu, ka NRTVP neatkarība nevar tikt ietekmēta ar finanšu jautājumiem, būtu svarīgi, lai NRTVP darbību regulējošā normatīvajā aktā būtu norādīta skaidra shēma, kā šis institūcijas budžets tiek apstiprināts. Uz šo brīdi Radio un televīzijas likums skaidri paredz tikai NRTVP locekļu atalgojuma noteikšanas kārtību, tomēr citi ar finansēšanu saistīti jautājumi nav regulēti šajā likumā, tāpēc atstāj vietu šaubām par faktiskas neatkarības iespējamību.

Kā vēl viens būtisks jautājums, kas saistīts ar NRTVP darbību un tās iespējamo ietekmi uz elektroniskajiem masu medijiem, ir saistīts ar šīs institūcijas tiesībām izvērtēt elektronisko masu mediju saturu. Lai gan Radio un televīzijas likuma 45. panta sestā daļa tieši paredz, ka NRTVP „nav tiesību vērtēt radio un televīzijas programmas pirms to raidīšanas”⁷¹, tas nenozīmē, ka reāli netiek īstenota neformāla masu mediju satura kontrole pirms šā satura pārraidīšanas. Šajā gadījumā ir iespējams diskutēt par pašu masu mediju atbildību un izvēli pakļauties šādam spiedienam, kas sīkāk tiks analizēts turpmākajā darba daļā, tomēr var secināt, ka valsts šādu neformālo kontroles

⁶⁹ Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. Rec (2000) 23 on the Independence and Functions of Regulatory Authorities for the Broadcasting Sector. 20 December 2000. Pieejams: http://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_ref_coe_r2000_23_regulatory_authorities_201200_tcm6-4442.pdf (skat. 2008. gada 10. novembrī)

⁷⁰ Radio un televīzijas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. gada 8. septembris, Nr. 137.

⁷¹ Turpat.

mehānismu var uzskatīt par ļoti efektīvu līdzekli, lai tomēr ietekmētu masu mediju saturu.

Šā kontroles mehānisma – ārējās un neformālās kontroles – ietvaros var piemērot arī dažādas spiediena grupas, kas speciāli tiek izveidotas ar mērķi ietekmēt masu mediju saturu. Masu medijus var ietekmēt arī sabiedriskā doma un kritika, kas tiek ievietota citos masu medijos.

2.3.3. Masu mediju iekšējā un formālā kontrole

Kā vēl viens mediju pētnieka D. Makveila nosauktais masu mediju kontroles mehānisms ir iekšējais un formālais mehānisms, kas ietver sevī tādas jēdzienus kā masu mediju īpašnieki, vadības sistēma un masu mediju profesionālā pašregulācija.

Īpašnieka ietekme ir atkarīga no tā, kādu lomu viņš sev piešķīris masu mediju darbībā un cik lielā mērā viņš kontrolē tos. Demokrātiskās valstīs paralēli valsts īpašumā vai zināmā kontrolē esošiem masu medijiem citu masu mediju īpašnieki ir privātas personas, līdz ar to viņi pēc būtības var uztvert savas darbības kā vienkāršas biznesa darbības un kontrolēt masu medijus saskaņā ar savu pārlicību.

Tomēr ir jāņem vērā, ka masu mediji kā svarīgākie informācijas apmaiņas kanāli sabiedrībā darbojas noteiktos tiesiskos ietvaros, tāpēc valstīm var tikt uzlikts par pienākumu atsevišķos gadījumos nodrošināt masu mediju redakcionālo neatkarību arī no tā īpašniekiem, ņemot vērā plurālisma nodrošināšanas prasības. Tā, piemēram, Eiropas Padomes Ministru komitejas 2007. gada 31. janvāra rekomendācija par masu mediju plurālismu un satura dažādību paredz:

„Informācijas plurālisms un masu mediju satura dažādība netiks automātiski nodrošināta, ja sabiedrībai tiks garantēta pieeja lielam skaitam masu komunikācijas līdzekļu. Tādējādi dalībvalstīm ir jādefinē un aktīvi jāieieš savi noteikumi šajā jomā, tajā skaitā nodrošinot uzraudzības procedūras un pieņemot nepieciešamos noteikumus, kas palīdzētu nodrošināt informācijas, viedokļu un programmu dažādību sabiedrībai pieejamo masu mediju saturā”.

Protams, šādas valsts aktīvas darbības nedrīkst notikt pretrunā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta būtību, ko apstiprina arī pati Eiropas Padomes Ministru komiteja, kas savā 1999. gada 19. janvāra rekomendācijā par mediju plurālisma nodrošināšanas pasākumiem ir īpaši uzsvērusi, ka „politiskais un kultūras plurālisms ir jānodrošina saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta būtību un ievērojot masu mediju neatkarības principu”. Tajā pašā laikā autore piekrīt Eiropas Padomes viedoklim, ka tieši valsts ar aktīvu rīcību ir spējīga nodrošināt masu mediju neatkarību.

Valsts aktīvo rīcību pēc būtības var iedalīt divos veidos. Pirmais veids saistīts ar valsts kā likumdevēja rīcību, proti, valsts var pieņemt noteikta veida normatīvos aktus, kas regulētu masu mediju plurālisma nodrošināšanas prasības, no vienas puses, un masu mediju neatkarību, no otras puses. Tomēr ir jāatzīst, ka ar normatīvajiem aktiem būtu ļoti sarežģīti atrast to robežu, kur valsts rīcība netiktu uzskatīta par iejaukšanos masu mediju saturā. Visticamāk, arī tāpēc Latvijas likumdevējs ir izvēlējis vieglāko ceļu un Preses likumā attiecībā uz masu mediju īpašnieku tiesībām ietekmēt masu medija saturu ir paredzējis tikai pašas minimālākās prasības, pirmkārt, paredzot nosacījumus par masu mediju redakcionālo neatkarību. Un, otrkārt, Preses likuma 15. pantā paredzot, ka „masu informācijas līdzekļa dibinātāja vai izdevēja un redakcijas savstarpējās attiecības, kā arī attiecības ar citām juridiskajām un fiziskajām personām regulē Latvijas Republikas likumi, civiltiesiskie un darba līgumi”⁷². Tādējādi likumdevējs jautājumu par īpašnieka ietekmi uz masu mediju saturu apzināti ir atstājis pašu masu mediju ziņā.

Otrs veids, kā valsts var nodrošināt informācijas plurālismu, ir veicināt pašu masu mediju profesionālo pašregulāciju. Šādā veidā tiek saglabāta zināma valsts kontrole, tomēr lielākoties paši masu mediji ir atbildīgi par savām darbībām saskaņā ar profesionālajām prasībām. Šādus iespējamus pašregulācijas veidus autore aplūkos turpmākajā darba daļā.

Attiecībā uz īpašnieku ietekmi uz masu mediju saturu svarīgi ir aplūkot arī jautājumu par masu mediju īpašnieku koncentrācijas draudiem. Masu mediju koncentrācija neliela skaita īpašnieku rokās vistiešākā veidā ietekmē masu

⁷² Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1991. gada 14. februāris, Nr. 5.

mediju saturu, radot milzīgus draudus plurālismam. Ne velti totalitāru valstu vadītāji visos laikos ir centušies panākt absolūtu masu mediju kontroli valstī, kā arī mēģinājuši traucēt informācijas saņemšanu no citām valstīm, lai tādējādi kontrolētu, kāda informācija nonāk līdz sabiedrībai.⁷³

Masu mediju koncentrācija, kas izpaužas kā dažādu masu mediju pārpirkšana, apvienošana u. tml., darbojas pēc brīva tirgus principiem. Tas nozīmē, ka jebkuru masu mediju var iegādāties kā parastu preci. Šādos gadījumos parasti netiek ņemts vērā apstāklis, ka masu mediju koncentrācija homogenizē šo masu mediju sniegto informāciju, tādējādi nenodrošinot daudzveidīgumu publiskajā sfērā, kas pēc būtības ir daudz svarīgāk, kā nodrošināt masu mediju „sargsuņa” lomas izpildīšanu.

Viens no lielākajiem kaitējumiem, ko var radīt masu mediju koncentrācija, ir tās saistība un ietekme uz politiku un demokrātiju. Politikā apzinās, ka viņu veiksmē un karjera ir cieši saistīta ar viņu tēla pasniegšanu vēlētajiem, tas ir, masu mediju lasītājiem. Masu mediji var politiķus gremdēt, nomelnot vai pilnīgi ignorēt, kas ir vēl ļaunāk. Savukārt masu mediju iecienītie politiķi tiek slavēti, tiem piešķir nesamērīgi lielas iespējas uzstāties publiskajā telpā un sniegt savu viedokli.⁷⁴ Šādā veidā netiek nodrošināts viens no svarīgākajiem masu mediju pienākumiem, ko ir formulējusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa, proti, princips, ka masu medijs ir atbildīgs par dažādu viedokļu uzklaušīšanu un atspoguļošanu savā saturā.

Šajā gadījumā runa nav par citu personu likumisko interešu aizsardzību, bet tieši par masu mediju atbildību. Pienākums nodrošināt informācijas daudzveidību publiskajā telpā ir uzskatāms par masu mediju profesionālo pienākumu, kas var būt un var arī nebūt noteikts valsts izdotajos normatīvajos aktos. Tas nozīmē, ka masu medijs nedrīkst darboties tikai kā tirgus dalībnieks. Diemžēl tieši tas notiek, ja masu mediji tiek sakoncentrēti neliela skaita īpašnieku rokās. Šādus lielus uzņēmumus vada cilvēki, kuri ir fokusēti uz peļņu, tāpēc tie ļoti piesardzīgi izvairās no jebkāda riska, tajā skaitā no riska, kas attiecas uz masu mediju saturu.

⁷³ Dreifelds, Jānis. *Koncentrācijas draudi pasaules medijos*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10., 294. lpp.

⁷⁴ Turpat.

Eiropas Padomes Ministru komiteja uzskata, ka, lai novērstu masu mediju koncentrāciju, valstij ir jāveic aktīvi pasākumi. Arī šeit var rasties jautājums, cik aktīvas valsts darbības ir pieļaujamas, lai netiktu pārkāptas preses brīvības robežas un netiktu ietekmēta masu mediju neatkarība. Savā 1999. gada 19. janvāra rekomendācijā par mediju plurālisma nodrošināšanas pasākumiem Eiropas Padomes Ministru komiteja kā iespējamus valsts pasākumus ir norādījusi šādas darbības:

„Dalībvalstīm ir jāizvērtē iespēja savos normatīvajos aktos par atļauju, licenču izsniegšanu vai citos līdzīgos dokumentos paredzēt zināmus sliekšņus, lai ierobežotu ietekmi, ko viens komercuzņēmums vai komercuzņēmumu grupa var izmantot attiecībā pret masu medijiem. Šādi sliekšņi, piemēram, var izpausties kā maksimālās auditorijas daļas noteikšana vai arī balstīties uz masu mediju uzņēmumu peļņu. Var tikt apsvērtas arī iespējas ierobežot kapitāla daļu piederību masu mediju uzņēmumos”.

Šobrīd attiecībā uz drukātajiem masu medijiem Latvijas Preses likums paredz aizliegumu monopolizēt masu medijus, kas iekļauts likuma 1. pantā vienlaicīgi ar preses brīvības definēšanu. Detalizētāks regulējums par masu mediju iespējamo koncentrāciju Preses likumā nepastāv, ir spēkā tikai vispārējais regulējums, kas paredzēts Konkurences likumā.⁷⁵

Šobrīd Konkurences likums dominējošo stāvokli raksturo kā „tirgus dalībnieka vai vairāku tirgus dalībnieku ekonomisko (saimniecisko) stāvokli konkrētajā tirgū, ja šis dalībnieks vai šie dalībnieki spēj ievērojami kavēt, ierobežot vai deformēt konkurenci jebkurā konkrētajā tirgū pietiekami ilgā laika posmā, darbojoties pilnīgi vai daļēji neatkarīgi no konkurentiem, klientiem, piegādātājiem vai patērētājiem”. Šāda dominējošā stāvokļa definīcija attiecībā uz masu medijiem rada jautājumu par „konkrēto tirgu”. Konkurences likums konkrēto tirgu definē kā „konkrētās preces tirgu, kas izvērtēts saistībā ar konkrēto ģeogrāfisko tirgu”⁷⁶. Saistībā ar konkrēto preci tirgus ietvaros noteicošs apstāklis ir šīs preces aizvietojamība. Būtu svarīgi noteikt, kas masu mediju tirgū tiek saprasts ar savstarpējo aizvietojamību. Šobrīd masu mediju

⁷⁵ Bērugs, Rihards. *Viela diskusijai par Latvijas mediju politiku*. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 5. septembrī).

⁷⁶ Konkurences likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. gada 23. oktobris, Nr. 151.

tirgū darbojas elektroniskie masu mediji, drukātie masu mediji, kā arī aizvien attīstās jaunas tehnoloģijas, tajā skaitā interneta portāli. Turklāt šos veidus var sīkāk iedalīt dienas medijos, periodiskos izdevumos, analītiskajos izdevumos u. tml.

Jautājums par masu mediju koncentrāciju nedaudz detalizētāk regulēts Radio un televīzijas likumā, kura 8. panta atsevišķas daļas paredz:

„(1) Nav pieļaujama elektronisko sabiedrības saziņas līdzekļu monopolizācija kādas politiskās organizācijas (partijas), sabiedriskās organizācijas, uzņēmuma, personu apvienības vai atsevišķas personas interesēs.

(5) Fiziskajai personai, kura ir vienpersonīga raidorganizācijas dibinātāja vai kuras ieguldījums raidorganizācijā nodrošina kontroli pār to, vai šīs personas laulātajam nevar piederēt vairāk kā 25 procenti akciju (kapitāla daļu) citās raidorganizācijās.

(6) Politiskā organizācija (partija), kā arī tās dibināts uzņēmums (uzņēmējsabiedrība), kurā politiskās organizācijas (partijas) ieguldījums nodrošina tai kontroli, nevar dibināt raidorganizācijas.

(7) Personai, kas ieņem vēlētus amatus politiskās organizācijas (partijas) vadības institūcijās un ir raidorganizācijas dibinātājs (dalībnieks) vai kontrolpaketes turētājs, ir liegtas balsstiesības šā uzņēmuma lēmēj institūcijās.

(8) Ja mantošanas vai citu apstākļu rezultātā šā panta piektajā un sestajā daļā minētā persona iegūst kontroli pār raidorganizāciju, tās pienākums ir neatļautajā kontrolē pārņemto daļu triju mēnešu laikā atsavināt. Pretējā gadījumā šī daļa tiek pārdota ar tiesas nolēmumu piespiedu kārtā”⁷⁷.

Tomēr arī šis Radio un televīzijas likuma pants neatrisina visas problēmas, kas varētu būt saistītas ar masu mediju koncentrāciju, jo tas runā tikai par koncentrāciju raidorganizāciju vidū, bet neparedz sekas, kas varētu iestāties, ja raidorganizācijas dibinātājam vai kontrolpaketes turētājam pieder kapitāla daļas citu veidu masu medijos.

Tādējādi var secināt, ka, pētot jautājumu par masu mediju koncentrāciju elektronisko mediju jomā, visticamāk tiktu piemērotas Konkurences likuma vispārējās prasības. Tomēr, kā autore norādīja iepriekš, arī šis likums maz palīdz jautājumā par masu mediju tirgu definēšanu.

⁷⁷ Radio un televīzijas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. gada 8. septembris, Nr. 137.

Lai gan autore Anita Kehre, piedaloties divus gadus ilgā masu mediju pētījumā, uzskata, ka var apgalvot, ka Latvijā vēl nepastāv masu mediju pārlietu koncentrācijas draudi, tas nenozīmē, ka problēma nepastāv vispār.⁷⁸ Tāpēc būtu jo īpaši svarīgi uzmanību pievērst arī Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendācijai, kura iesaka dalībvalstīm pieņemt konkrētus noteikumus, ja „vispārējo konkurences normu piemērošana masu mediju sektorā un iepriekšēju atļauju izsniegšanas sistēma nav pietiekama, lai garantētu prasību par kultūras dažādību un viedokļu un informācijas daudzveidību ievērošanu”.

Kā autore ir norādījusi iepriekš, šobrīd spēkā esošie normatīvie akti – Preses likums, Konkurences likums un Radio un televīzijas likums – nepietiekami regulē jautājumu par masu mediju koncentrāciju viena īpašnieka rokās. Masu mediju koncentrācija var nonākt pretrunā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē atzīto principu par masu mediju atbildību, proti, preses brīvības aizsardzības kritēriji var netikt piemēroti attiecībā uz masu mediju, kurš nav ievērojis savus profesionālos un ētiskos pienākumus attiecībā uz satura veidošanu gadījumos, ja konkrētais raksts vai rakstu sērija aizskar citu personu tiesības. Papildus tam masu mediju koncentrācija ietekmē arī plurālisma prasību nodrošināšanu, kas saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumiem attiecībā uz Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 10. panta saturu ir priekšnosacījums prasībai par rūpīgu preses brīvībai piemēroto ierobežojumu pamatošanu. Šo iemeslu dēļ valstij būtu jāveic aktīvas darbības, lai novērstu iespējamību masu mediju koncentrācijai. Kā vienu no risinājumiem autore piedāvā veikt grozījumus Preses likumā un Radio un televīzijas likumā, iekļaujot detalizētus noteikumus, kas tiek saprasts ar masu mediju koncentrāciju. Autoresprāt, būtu svarīgi uzsvērt, ka koncentrācija pastāv, ja vienam īpašniekam vai īpašnieku grupai pieder liels skaits kapitāla daļu dažāda veida masu medijos, proti, nebūtu pieļaujama situācija, ka normatīvie akti regulē koncentrāciju tikai viena veida masu medijos, piemēram, drukātajos medijos. Ir svarīgi uzsvērt, ka mūsdienās sabiedrība izmanto ļoti dažādus masu medijos, tāpēc nebūtu pieļaujams diferencēt auditoriju pēc masu mediju veida.

⁷⁸ Kehre, Anita. *Mediju īpašnieku struktūra un tās ietekme uz masu mediju saturu*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10, 297. lpp.

2.3.4. Masu mediju iekšējā un neformālā kontrole

Kā norāda mediju pētnieks D. Makveils, masu mediju profesionālā pašregulācija, kas tiek pieskaitīta masu mediju iekšējai kontrolei, var tikt pieskaitīta arī ārējai kontrolei, jo bieži masu mediju pašregulācija ir sekas kādam ārējam spiedienam. Tomēr autore uzskata, ka pašregulācija ir jāpieskaita iekšējam kontroles mehānismam, jo pēc būtības nav tik liela nozīme, kāda iemesla dēļ tiek veidotas profesionālas organizācijas, svarīgāk ir tas, ka tās tiek izveidotas kā viens no efektīvākajiem masu mediju atbildības nodrošināšanas veidiem, kas rada standartus žurnālistu uzvedībai informācijas sniegšanas procesā, tādējādi pēc iespējas izvairoties no nepieciešamības preses brīvībai piemērot ārējus ierobežojumus.

Masu mediju iekšējā un neformālā kontrole saistīta ar to darba organizāciju, kā arī ar paša žurnālista sev izvirzītajiem principiem, kuri socializācijas procesā var tikt nodoti arī citiem kolēģiem. Šī mehānisma ietvaros liela nozīme ir profesijas standartiem, tas ir, kādā veidā masu mediji organizē apmācības, motivē žurnālistus darbam u. tml. Šāda veida masu mediju kontrole tiek uzskatīta par vienu no efektīvākajām kontrolēm, kas vismazākā mērā rada draudus preses brīvības saturam, jo tās piemērošanā tiek samazināta iespēja iejaukties kādiem ārējiem spēkiem. Kā zināms, lielākoties masu mediji atbalsta negatīvo preses brīvības izpratni, kas saskaņā ar filozofu Jesaju Berlinu ir tādas brīvības robežas, ciktāl neviens cilvēks vai cilvēku grupa neiejaucas attiecīgā indivīda rīcībā.⁷⁹ Starptautiskajās tiesībās ar Berlina skaidrojumā lietoto jēdzienu „cilvēks vai cilvēku grupa” attiecībā uz preses brīvību ir jāsaprot valsts un tās institūcijas, tas ir, masu mediju lielākā cīņa ir pret valsts iespējamu iejaukšanos preses brīvības piemērošanā. Tas nozīmē, ka, izmantojot šādu iekšēju masu mediju kontroli, ir iespējams nodrošināt, ka masu mediju saturu regulē paši mediji, ceļot savu profesionalitāti dažādos veidos un radot savus ētikas principus.

Runājot par masu mediju „cīņu” pret iejaukšanos no valsts vai tās institūciju puses, svarīgi būtu izvērtēt arī pašu masu mediju noteiktos

⁷⁹ Berlins, Jesaja. *Divi brīvības jēdzieni*. Grām.: Berlins, Jesaja. *Četras esejas par brīvību*. Rīga: Sprīdītis, 2000, 169. lpp.

ierobežojumus attiecībā uz preses brīvības piemērošanu. Masu medijus tā darbībā ierobežo vairāki normatīvie akti, kā arī svarīgi principi, kas iedibināti ar ētikas kodeksiem vai tiesu praksē. Pirmkārt, Preses likums paredz, ka žurnālistam ir pienākums sniegt patiesu informāciju, turklāt nodrošināt, ka informācijas sniegšanas procesā tiek ievērotas „valsts, sabiedrisko organizāciju, uzņēmējsabiedrību (uzņēmumu) un personu tiesības un likumīgās intereses”, kas praktiski nozīmē žurnālista pienākumu izvērtēt informācijas svarīgumu un iespējamo kaitējumu citām tiesībām pirms informācijas publicēšanas masu medijā. Otrkārt, informācijas sniegšanu var ierobežot arī pašu žurnālistu izpratne par to, cik lielā mērā informācija var nodarīt kaitējumu citām personu tiesībām. Tā kā jautājums par masu mediju kā tirgus dalībnieka ietekmi uz masu mediju saturu, kā arī jautājums par masu mediju īpašnieku un citu apstākļu iespējamo ietekmi uz satura veidošanos jau tika aplūkots šajā darbā, autore šajā brīdī koncentrēsies tikai uz masu mediju pašregulācijas iespējamo ietekmi uz preses brīvības izpratni.

Tas, ko autore vēlējas pateikt, ir tas, ka atsevišķos gadījumos būtu svarīgi nodrošināt pareizu preses brīvības izpratni, jo dažreiz bailes par iespējamo kaitējumu citām personu tiesībām un likumiskajām interesēm var nodarīt daudz lielāku kaitējumu nepieciešamībai nodrošināt daudzpusīgu informāciju. Kā spilgts piemērs sevis pārmērīgai ierobežošanai, kas saistīts ar nepietiekamo izpratni par preses brīvības saturu, ir minams tā dēvētais „Pinokio gadījums”, kas tika aplūkots arī Latvijas masu medijos. Šajā gadījumā Valsts policija uzsāka procesu par Latvijas Nacionālās operas izrādes „Leļļu opera” reklāmas plakātu, kurā tika attēlots kails puisēns, tādējādi radot aizdomas par bērnu pornogrāfijas izmantošanu šajā reklāmas plakātā. Lai gan autore nenoliedz Valsts policijas tiesības ierosināt kriminālprocesu, lai pārbaudītu, vai netiek pārkāpti spēkā esošie normatīvie akti par bērnu pornogrāfijas aizliegumu, tomēr izbrīnu vairāk rada pašu masu mediju reakcija uz Valsts policijas izteiktajiem aizrādījumiem par Latvijas Nacionālās operas reklāmas materiālu publicēšanu. Piemēram, interneta portāls *Delfi* pēc Valsts policijas mutiski izteiktiem aizrādījumiem nekavējoties izdzēsa Latvijas Nacionālās operas izrādes reklāmas baneri ar kailo puisēnu. Tādējādi šajā gadījumā nav pat iespējams runāt par valsts institūcijas pagaidu aizlieguma piemērošanas

pieļaujamajām robežām, kas sīki izvērtētas arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, šeit ir jārunā par paša masu medija rīcību saistībā ar konkrētas informācijas iekļaušanu savā saturā.

Lai preses brīvība tiktu efektīvi īstenota, nepietiek ar to, ka valsts un tās institūcijas apzinās preses brīvības piemērošanas pieļaujamos ierobežojumus. Ļoti būtiski ir, lai arī paši masu mediji apzinās savas tiesības un pienākumus. Šajā darbā aplūkotojās spriedumos parasti Eiropas Cilvēktiesību tiesai bija jāvērtē, vai žurnālists ir ievērojis nepieciešamos profesionālos pienākumus informācijas sniegšanā. Savukārt tā dēvētajā „Pinokio gadījumā” ir jāsaucas par masu mediju pārlietu pašregulāciju, kurai var būt būtiska ietekme uz plurālisma nodrošināšanas prasībām.

Filozofs Artis Svece uzskata, ka šajā gadījumā masu mediju pašcenzūru veicināja Valsts policijas rīcība, kam autore pēc būtības piekrīt, tomēr būtu svarīgi, lai arī pats žurnālists apzinātos, ka pat šādi Valsts policijas aizrādījumi ir jāizvērtē preses brīvības kontekstā.⁸⁰ Ir jāsaprot, ka valsts un tās institūciju iejaukšanās preses brīvības piemērošanā ir nenovēršama, proti, tā notiks vienmēr, jo tas nepieciešams citu personu tiesību un likumisko interešu aizsardzībai. Svarīgākais ir tas, ka ir jānovērš masu mediju iespējamā pašcenzūra, ko visvieglāk ir izdarīt, nodrošinot atbilstošu žurnālistu izglītošanu, kā arī īstenojot efektīvu iekšējo kontroli, lai novērstu šādu „Pinokio gadījumu” atkārtanos.

Masu mediju profesionalitāti iespējams uzlabot divos veidos. Kā pirmais un svarīgākais minams žurnālistu izglītība. Tieši ar izglītības palīdzību iespējams nodrošināt žurnālistu profesionālu darbību turpmākā profesionālajā dzīvē. Tas nozīmē, ka izglītībai masu mediju jomā ir jābūt kvalitatīvai un balstītai augstos ētikas standartos.⁸¹ Sākotnējo izglītību masu mediju jomā lielākoties var nodrošināt valsts, izstrādājot pietiekami kvalitatīvu izglītības programmu. Tomēr ļoti svarīgu lomu masu mediju pārstāvju kvalitatīvas izglītības nodrošināšanā spēlē arī tā dēvētā žurnālistu mūžizglītība, ko var nodrošināt attiecīgas profesionālas žurnālistu organizācijas.

⁸⁰ Svece, Artis. *Bīstamākais, ja ļausies pašcenzūrai*. Diena, 2008. gada 5. februāris.

⁸¹ Dimants, Ainārs. *Profesionālās organizācijas loma ētikas standartu noteikšanā*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10, 303.lpp.

Lai gan masu mediju pārstāvju vidū valda uzskats, ka profesionalitāti iespējams nodrošināt arī individuālā līmenī, ir jāatzīst, ka profesionālu organizāciju pastāvēšana varētu darboties kā garants masu mediju darba kvalitātei un uzticamībai sabiedrības acīs.⁸² Turklāt šādas organizācijas pastāvēšana darbotos kā pierādījums, ka ir spēkā kaut kādi profesionalitātes standarti, par kuriem ir vienojušies paši masu mediji, nevis tie ir uzspiesti no kādas trešās personas puses.

Kā ir norādījis žurnālists un rakstnieks Čārlzs Flečers (*Charles Fletcher*) ne vienmēr masu mediju pārstāvis var instinktīvi sajust atšķirību starp pareizo un nepareizo, ko pierāda arī „Pinokio gadījums”.⁸³ Tieši šāda iemesla dēļ ir svarīgas masu mediju profesionālās organizācijas, kas pasaka priekšā vadlīnijas, pēc kurām žurnālists var vadīties, lai izvērtētu savu darbību un tās iespējamās sekas. Šādas vadlīnijas palīdz nodrošināt atbildīgas žurnālistikas pastāvēšanu.

Tajā pašā laikā ir jāatzīst, ka arī profesionālā ētika un ētikas principi ir ļoti dažādi un katram masu medijam tie varētu būt ļoti atšķirīgi. Tāpēc var piekrist, ka kopīgu profesionālo standartu uzstādīšana varētu sagādāt zināmas grūtības. Tomēr tieši šādu iemeslu dēļ būtu svarīgi, ka profesionālo standartu ievērošanu uzrauga kāda masu mediju izvēlēta organizācija, kas ar neatkarīgiem spriedumiem spētu izvērtēt masu mediju darbības atbilstību vispārātzītiem principiem, jo jebkuru rakstītu vai nerakstītu noteikumu efektivitāti var noteikt to piemērošanas mehānisms un mehānisms, kā šī piemērošana tiek uzraudzīta. Turklāt šādā veidā tiktu īstenota arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas aprakstītā valstu rīcības brīvība, kas šajā gadījumā tiktu projicēta uz masu mediju sektoru, pieļaujot, ka pašiem masu medijiem atsevišķos gadījumos varētu būt izprotamāka masu mediju rīcība.

Vairākās citās valstīs ir izveidotas šādas masu mediju profesionālās organizācijas, kas darbojas dažādos virzienos. Tā, piemēram, Zviedrijā jau kopš 1916. gada darbojas Zviedrijas Preses padome, kā arī 1969. gadā izveidotais Preses ombudsmens. Ir svarīgi atzīmēt, ka Zviedrijas pašregulācijas sistēma nav balstīta uz normatīvajos aktos paredzēto mehānismu, bet tas ir pilnībā

⁸² Dimants, Ainārs. *Profesionālās organizācijas loma ētikas standartu noteikšanā*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10, 303.lpp.

⁸³ Fletcher, Charles. *Media Ethics – Problems and Solutions*. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 12. martā).

brīvprātīgs pašregulācijas veids, ko finansē paši masu mediji vai to organizācijas. Šo iepriekš norādīto Zviedrijas institūciju kompetencē ir izvērtēt sabiedrības pārstāvju iesniegtās sūdzības par pārkāpumiem labas žurnālistikas prakses piemērošanā.⁸⁴

Līdzīgi arī Somijā ir izveidota Masu mediju padome, kuras uzdevums ir noteikt, kādas masu mediju darbības ir uzskatāmas par profesionālām un ētiskām. Somijas Masu mediju padomē sūdzību var iesniegt jebkura persona, kura uzskata, ka kāds masu medijs ir pārkāpis profesionālās darbības standartus. Lai gan Masu mediju padomes pieņemtie lēmumi nav uzskatāmi par juridiski saistošiem spriedumiem, arī šāds masu mediju pašregulācijas mehānisms uzskatāms par efektīvu līdzekli, lai apzinātos savu atbildību plurālisma nodrošināšanā.

Latvijā kā masu mediju profesionālā organizācija var tikt uzskatīta Latvijas Žurnālistu savienība, kas tiek kritizēta par tās neefektīvo darbību. Iespējams, viens no iemesliem tās neefektīvai rīcībai attiecībā uz masu mediju atbildīgas darbības nodrošināšanu ir saistīts ar tās statūtos paredzēto organizācijas būtību, kur Latvijas Žurnālistu savienība ir definēta kā „žurnālistu arodorganizācija, kura dibināta, lai pārstāvētu un aizstāvētu savu biedru profesionālās, darba un citas sociālās un ekonomiskās tiesības un intereses”.⁸⁵ Tādējādi Latvijas Žurnālistu savienība vairāk darbojas kā žurnālistu arodorganizācija, nevis kā masu mediju profesionālo standartu ievērošanas kontrolētāja.

Šādam mērķim varētu kalpot cita institūcija, kuras uzdevums būtu vairāk vai mazāk darboties kā tiesu institūcijai, kas izvērtētu masu mediju darbību. Attiecībā uz masu mediju ētiskas darbības izvērtēšanu Latvijā vēl tikai noris diskusijas par žurnālistu ētikas padomes izveidošanu, kuras galvenais uzdevums būtu izvērtēt masu mediju darbības kvalitāti un atbilstību noteiktajiem standartiem. Iespējams, problēmas sakarā ar ētikas padomes izveidošanu saistītas ar vienota ētikas kodeksa trūkumu Latvijas masu mediju vidē. Lai gan

⁸⁴ Lysted, Ann. *The self-disciplinary system of the Swedish press*. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 12. martā).

⁸⁵ Latvijas Žurnālistu savienības statūti. Pieņemti Latvijas Žurnālistu savienības kongresā 2002. gada 17. maijā. Pieejams: www.zurnalistusavieniba.lv/docs/759/LZSstat.doc (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

kopš 1992. gada ir spēkā Ētikas kodekss⁸⁶, to būtu nepieciešams pārskatīt un aktualizēt atbilstoši nemitīgi mainīgajiem apstākļiem masu mediju darbības kvalitātes standartos. Turklāt šis Latvijas Žurnālistu savienības izdots Ētikas kodekss netiek uzskatīts par visiem masu medijiem saistošu dokumentu, tādējādi tā piemērošana nav uzskatāma par efektīvu un atbilstošu mūsdienu profesionālo standartu prasībām.

Latvijas Žurnālistu savienības izdotā Ētikas kodeksa neefektivitāti vēl pastiprina apstākļi, ka, piemēram, laikrakstam „Diena” ir savs ētikas kodekss, kas uzskatāms par laikrakstā „Diena” strādājošo žurnālistu darba līguma sastāvdaļu. Tādējādi, ja žurnālistu rīcība nav saskaņā ar laikraksta „Diena” ētikas kodeksā noteiktajiem standartiem, pret konkrēto žurnālistu vērsas Darba likumā noteiktajā disciplinārajā kārtībā, kas var beigties arī ar žurnālista atlaišanu no darba.⁸⁷ Daudziem citiem masu mediju pārstāvjiem šāda ētikas kodeksa nav, tāpēc to rīcības atbilstība Latvijas Žurnālistu savienības izdotajam Ētikas kodeksam vai jebkurām citām formālām vai neformālām ētikas prasībām ir atkarīga no konkrētā masu medija goda prāta.

2001. gada 14. maijā vairāki masu mediju pārstāvji ir parakstījuši vēl vienu ētikas kodeksu – Latvijas preses, radio un televīzijas žurnālistu profesionālās ētikas kodeksu. Tomēr arī šā kodeksa ieviešanai nav plānots radīt kādu konkrētu uzraudzības institūciju, tāpēc tā piemērošana ir atkarīga tikai no pašu masu mediju gribas.

Rezumējot iepriekš autores sniegto informāciju par Latvijā piemērojamiem ētikas kodeksiem, var secināt, ka Latvijas masu medijiem nav efektīva un vienota ētikas kodeksa, kas varētu nodrošināt atbilstošu profesionālo standartu ievērošanu ikdienas darbā. Ētikas standartu ieviešanu kavē arī Ētikas komisijas vai jebkādas citas uzraugošas institūcijas pastāvēšana šajā sektorā, kas būtu nevis valsts izveidota vai izveidota, balstoties uz valsts rīkojumu, bet gan pašu masu mediju iniciēta, tādējādi apliecinot šo masu mediju vēlmi pašiem regulēt jautājumus par preses brīvības īstenošanu atbildīgā veidā. Pēc Saeimas Juridiskā biroja vadītāja Gunāra Kusiņa domām, šāda vienota ētikas kodeksa

⁸⁶ Latvijas žurnālistu ētikas kodekss. Apstiprināts Latvijas Žurnālistu savienībā 1992. gada 28. aprīlī. Pieejams: www.zurnalistusavieniba.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

⁸⁷ Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-05-01.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

neesamība ir par iemeslu tam, ka Latvijas normatīvie akti paredz kriminālatbildību par preses brīvības robežu pārkāpumiem, kas tiek arī piemērota. G. Kusiņš uzskata, ka efektīvai ētikas kodeksa prasību ieviešanai būtu nepieciešams arī nodrošināt uzraudzības institūcijas ieviešanu, kas nodrošinātu atbildību par masu mediju sniegto ziņu objektivitāti.⁸⁸

Atšķirībā no Saeimas pārstāvja viedokļa, ka masu mediju uzraudzības institūcijas izveidošanai vajadzētu notikt ar valsts tiešu līdzdalību un ietekmi, masu mediju pārstāvji uzskata, ka masu medijiem, apzinoties efektīvas paškontroles mehānisma ieviešanas nepieciešamību, pašiem būtu jāpanāk savstarpēja vienošanās, ka mediju ētikas principi tiek deklarēti visam žurnālistikas laukam un tiek izveidota arī īpaša ētikas padome.⁸⁹ Pagaidām ar ētiku saistīti jautājumi tiek izlemti saskaņā ar katra masu medija iekšējo izpratni par ētikas piemērošanu informācijas sniegšanas procesā.

Par vienota ētikas kodeksa efektivitāti, vienlaikus ar uzraudzības institūcijas izveidošanas nepieciešamību liecina arī Zviedrijas un Somijas pieredze. Somijā jau kopš 1992. gada un Zviedrijā kopš 2001. gada ir spēkā visiem masu medijiem saistoši ētikas kodeksi, kuru piemērotu īstenošanu uzrauga pašu masu mediju izveidotas institūcijas. Šo institūciju lēmumi gan nav uzskatāmi par tiesu lēmumus aizvietojošiem, tomēr palīdz masu medijiem definēt savas atbildības robežas, kas ir svarīgi, lai nodrošinātu pareizu preses brīvības piemērošanu.⁹⁰

Domājot par masu mediju darbības profesionālo ētikas standartu saglabāšanu, ir svarīgi atcerēties, ka preses brīvība nav absolūta, jo masu medijiem ir milzīga ietekme uz sabiedrisko domu un tās neierobežota vai ļaunprātīga īstenošana var apdraudēt citu cilvēktiesību īstenošanu vai par

⁸⁸ Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-05-01.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

⁸⁹ Rozenbergs, Guntis. *Diskusija. Sabiedrības tiesības saņemt patiesu, taisnīgu un vispusīgu informāciju*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

⁹⁰ Guidelines for Good Journalistic Practise. Approved by Union of Journalists in Finland in 1992. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī). Code of Ethics for Press, Radio and Television in Sweden. Issued by Pressens Samarbetsnamnd in 2001. Pieejams: www.politika.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

demokrātisko sistēmu kopumā.⁹¹ Ir svarīgi atcerēties, ka, lai gan masu mediju galvenais pienākums ir sniegt dažādu un sabiedrībai svarīgu informāciju, sabiedrībai nav nepieciešams zināt pilnīgi visu. Tādējādi pirms konkrētas informācijas izpaušanas masu medijos ir jāizvērtē, vai tās izpaušana neapdraud citas būtiskas sabiedrības intereses un, ja apdraud, vai apdraudējums ir attaisnojams ar izpaužamās informācijas svarīgumu.

Lielā daļā spriedumu, kas skar preses brīvības ierobežošanas jautājumus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi masu mediju „sargsuņa” lomas nozīmīgumu. Lai gan mediju pētnieki ir atzinuši, ka šī masu mediju funkcija ir nozīmīga, tomēr par pašu nozīmīgāko tie uzskata masu mediju pienākumu publiskajā sfērā iekļaut pēc iespējas daudzveidīgāku informāciju, lai sabiedrība iegūst plašu priekšstatu par dažādām tai svarīgām norisēm. Sākotnēji varētu domāt, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzīst tikai šādu masu mediju „sargsuņa” funkciju, tomēr pēc vairāku spriedumu analīzes ir iespējams saprast, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa šo minēto funkciju tulko paplašināti, ar to saprotot arī masu mediju profesionālo standartu ievērošanu ikdienas darbībā. Tā, piemēram, lietā *Bladet Tromsø un Stensaas v. Norway* Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka preses brīvības ierobežojumu vērtēšana tiek veikta, ņemot vērā priekšnosacījumu, ka masu mediju pārstāvji rīkojas godprātīgi, lai sniegtu precīzu un ticamības cienīgu informāciju, ievērojot žurnālistikas ētiku.⁹²

Žurnālistu ētika jo īpaši ir svarīga gadījumos, kad masu medijs plāno iekļaut informāciju, kas potenciāli var aizskart citu personu intereses, kas tiek uzskatītas par īpaši jūtīgām. Turklāt tas var attiekties ne tikai uz personu tiesībām vai interesēm, bet arī uz situācijām, kuru atspoguļošanā būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība visu iesaistīto pušu viedokļu paušanā.

Vairākos spriedumos, kuros tiek analizēta Turcijas valsts iestāžu rīcība preses brīvības ierobežošanā, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir nācies izvērtēt, vai masu mediji ir pietiekamā mērā izvērtējuši savu atbildības līmeni, atspoguļojot masu mediju saturā informāciju, kas var tikt uztverta kā informācija, kas aicina uz vardarbību, ņemot vērā Turcijas situāciju saistībā ar kurdu tautības

⁹¹ Kučs, Artūrs. *Tiesības uz vārda brīvību un tās ierobežojumi medijos – saprātīga līdzsvara meklējums*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10, 299. lpp.

⁹² ECT spriedums lietā: *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*. 1999. gada 20. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbk&action=html&highlight=stensaas&sessionid=7307369&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).

pārstāvjiem. Tā, piemēram, lietā *Sürek v. Turkey* Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzsvērusi, ka masu mediju atbildības jēdziens jo īpaši ir svarīgs konflikta un saspīlējuma situācijās. Tādējādi masu medijiem ir jābūt īpaši piesardzīgiem gadījumos, kad tiek izvērtēta tādu organizācijas pārstāvju viedokļu iespējama publicēšana, kas aicina uz vardarbību pret valsti. Tas nepieciešams, lai nepieļautu, ka masu medijs kļūst par līdzekli naidu kurinošas vai uz vardarbību aicinošas informācijas izplatīšanai.

Arī šādos gadījumos būtu grūti atrast kādus vienotus kritērijus, kas ļautu definēt, cik tālu masu medijs ir tiesīgs izplatīt informāciju, kas tiktu uzskatīta par ļoti jūtīgu, ņemot vērā konkrētu situāciju valstī. Tas nozīmē, ka masu medijam būtu jābūt izstrādātiem ļoti skaidriem noteikumiem par to, kādā veidā ir jāpasniedz informācija, kas, no vienas puses, ir pietiekami svarīga, lai sabiedrībai būtu tiesības saņemt šādu informāciju, bet, no otras puses, ir pietiekami pretrunīga, lai varētu izraisīt nevajadzīgus konfliktus. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir uzskatījusi, ka šādos gadījumos, kad noteikta veida informācija var izraisīt nevajadzīgus konfliktus jau tā saasinātajās situācijās, valstīm noteikti ir plašāka rīcības brīvība izvērtēt, vai preses brīvībai piemērojamie ierobežojumi var tikt attaisnoti ar valsts drošības vai iekšējās kārtības nodrošināšanas prasībām.⁹³

Analizējot masu mediju atbildības jēdzienu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vairākos spriedumos ir uzsvērusi, ka masu medijiem piemērojamā preses brīvība ir atzīstama tikai tad, ja masu medijs ievēro visus nepieciešamos pienākumus attiecībā uz informācijas pasniegšanas veidu. Neskatoties uz to, ka vairākos spriedumos ir atzīts, ka preses brīvības jēdziens ietver arī tādus izteicienus, kas šokē vai aizskar kādu personu vai sabiedrības daļu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa vienlaicīgi ir atzinusi, ka šādas šokējošas vai aizskarošas informācijas iekļaušana masu medija saturā ir attaisnojama tikai tad, ja žurnālists ir veicis visus nepieciešamos priekšdarbus savas atbildības nodrošināšanai. Tā, piemēram, lietā *Rumyana Ivanova v. Bulgaria* Eiropas Cilvēktiesību tiesa norādīja, ka pirms jebkuras informācijas iekļaušanas masu medija saturā ir nepieciešams veikt elementāru informācijas avotu uzticamības pārbaudi. Proti,

⁹³ ECT spriedums lietā: *Sürek v. Turkey*. 1999. gada 8. jūlijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=surek&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

tas ir žurnālista pienākums pārbaudīt saņemto informāciju par faktiem, neskatoties uz to, cik uzticams var likties avots. Turklāt – jo svarīgāka ir informācija, jo rūpīgāk žurnālistam ir jāpārbauda šo informāciju pamatojošie fakti.

Turklāt vēl jo lielāka uzmanība ir jāpievērš masu mediju atbildības principam, ja informāciju vēlas izvietot masu medijs, kuram ir liela auditorija. Tādējādi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, cik liela ietekme ir masu medijam uz sabiedrības viedokļa veidošanos, tāpēc ir jāņem vērā, kāda ir, piemēram, drukātā masu medija tirāža, lai saprastu, cik rūpīgi žurnālistam ir jāizvērtē informācijas pamatotība pirms pieņemt lēmumu to publicēt.

Protams, nav iespējams noliegt, ka mūsdienu laikmetā strauji attīstās jaunas tehnoloģijas, kuru dēļ tradicionālajiem masu medijiem ir jācīnās par auditoriju. Tomēr šādas cīņas dēļ nav pieļaujams aizmirst masu mediju ētikas prasības un cīņa par ātrāku informācijas publiskošanu nav iespējama bez žurnālistiskās izmeklēšanas piemērošanas.⁹⁴

Šāds žurnālistiskās izmeklēšanas pienākums jo īpaši ir svarīgs gadījumos, kad publicētā informācija var aizskart valsts amatpersonu rīcību. Lai gan pieļaujamā kritika pret valsts amatpersonām ir plašāka nekā pret privātām personām, tomēr masu mediju pienākums pārbaudīt informācijas patiesumu šā iemesla dēļ nezaudē spēku. Proti, masu medijiem ir jāievēro tādi paši pienākumi attiecībā uz informācijas pārbaudīšanu. Un nav nozīmes tam, ka masu mediju publicētā informācija var skart sabiedrībai nozīmīgus jautājumus.⁹⁵

Rezumējot šajā darbā iekļautās atziņas par masu mediju atbildības principa korelāciju ar preses brīvību, autore vēlas uzsvērt, ka saskaņā ar Eiropas Cilvēktiesību tiesas paustajām atziņām preses brīvības jēdziens pats par sevi ietver prasību par masu mediju atbildīgu rīcību. Ir svarīgs jautājums par to, kā šo masu mediju atbildību nodrošināt. Šajā darbā autore ir aplūkojusi vairākus iespējamus veidus, ar kuru palīdzību var tikt kontrolēta masu mediju atbildības

⁹⁴ ECT spriedums lietā: *Rumyana Ivanova v. Bulgaria*. 2008. gada 14. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Rumyana%20%7C%20Ivanova&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

⁹⁵ ECT spriedums lietā: *Alithia Publishing Company Ltd. and Constantinides v. Cyprus*. 2008. gada 22. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=alithia&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).

nodrošināšana. Tā var būt gan ārēja, gan iekšēja kontrole. Lai gan, piemērojot ārējo kontroli, var rasties jautājums par valsts tiesībām iejaukties preses brīvības piemērošanā, tomēr autore uzskata, ka ārējās kontroles galvenais mērķis būtu radīt tādus tiesiskus apstākļus, lai masu mediji novērtētu nepieciešamību ieviest iekšējās kontroles mehānismus, ar kuru palīdzību preses brīvība īstenojama pietiekami atbildīgā veidā.

Iekšējās kontroles mehānismi savukārt var radīt situāciju, kur paši masu mediji pārlietu ierobežo sevi attiecībā uz informācijas saturu, jo uzskata, ka tas neatbilst masu mediju atbildības principam. Tāpēc viens no svarīgākajiem uzdevumiem šajā sakarā būtu vienotu kritēriju izveidošana, kas visvieglāk īstenojams ar žurnālistu izglītības līmeņa celšanu, vienota ētikas kodeksa izveidošanu un ētikas kodeksa ieviešanas uzraudzības institūcijas izveidošanu.

KOPSAVILKUMS

Maģistra darba rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē dominējošais ir viedoklis, ka valsts darbības, tas ir, tās pozitīvais pienākums attiecībā uz preses brīvības nodrošināšanu attiecas nevis uz vertikālajām attiecībām, kur ir iesaistīta pati valsts vai tās institūcijas, bet gan tieši uz horizontālajām attiecībām. Tas nozīmē, ka valsts pozitīvos pienākumus Eiropas Cilvēktiesību tiesa interpretē kā netiešus pienākumus, kur valstij ir jārada tādi tiesiskie apstākļi, lai attiecībās tieši starp privātajām personām tiktu nodrošināta nepieciešamā preses brīvības aizsardzība. Autore uzskata, ka valsts pozitīvie pienākumi visbūtiskākie ir tieši attiecībā uz masu mediju sistēmas darbību. Lai mazinātu nepieciešamību piemērot Eiropas Cilvēktiesību konvencijā pieļautos preses brīvības ierobežojumus, valstij būtu jāveicina masu mediju profesionālo organizāciju veidošanās.
2. Masu mediju profesionālo organizāciju galvenais uzdevums būtu izvērtēt citu personu iesniegtās sūdzības par masu mediju rīcības atbilstību profesionālajiem standartiem. Tā kā masu mediju iekšējie atbildības nodrošināšanas mehānismi vismazāk aizskar tiesības piemērot preses brīvību, tas uzskatāms par vienu no efektīvākajiem veidiem, kas mazinātu nepieciešamību vērsties tiesā savu aizskarto tiesību aizstāvēšanai. Papildus tam ir jāuzsver, ka šādi mehānismi lielā mērā atslogotu arī tiesu uzdevumus preses brīvības aizsardzības jomā.
3. Autore uzskata, ka kopēju profesionālo standartu izveidošana, kas attiektos uz dažāda veida masu medijiem, ir ļoti sarežģīts jautājums. Lai gan atsevišķās valstīs ir spēkā visiem masu medijiem saistoši ētikas kodeksi, tas nenozīmē, ka tie uzskatāmi par pietiekamu avotu, lai nodrošinātu atbilstošu masu mediju atbildību. Tomēr nespēja izveidot kopīgus profesionālos standartus neizslēdz iespēju veidot profesionālas organizācijas, kuru galvenais uzdevums būtu uzraudzīt masu mediju darbības atbilstību noteiktajiem standartiem.

4. Viens no svarīgākajiem priekšnosacījumiem preses brīvības aizsardzībai ir apstākļi, ka masu medijs, piemērojot preses brīvības iespējas, ir rīkojies atbildīgi. Tas nozīmē, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesas prasība par masu mediju rīcību atbilstoši to profesionālajiem un ētikas standartiem ietver ne tikai tradicionālo prasību par vispusīgu problēmas atspoguļošanu, bet arī prasību par masu mediju ietekmes izvērtēšanu.

Autore uzskata, ka katram masu medijam atkarībā no to veida var būt savas iekšējās profesionālās prasības par informācijas pasniegšanas veidu, kas apliecina nepieciešamību informācijas sniegšanas procesā ņemt vērā individuālās masu mediju iezīmes, kas atkarīgas no masu medija veida.

5. Masu mediju atbildības kontekstā svarīga nozīme ir jāpiešķir arī prasībai par plurālisma nodrošināšanu masu mediju saturā. Plurālismu apdraud pēdējos gados bieži novērotā tendence par masu mediju koncentrāciju viena īpašnieka vai īpašnieku grupas rokās.

Latvijā šobrīd spēkā esošie normatīvie akti – likums „Par presi un citiem masu komunikācijas līdzekļiem”, Konkurences likums un Radio un televīzijas likums – nepietiekami regulē jautājumu par masu mediju koncentrāciju viena īpašnieka rokās. Kā vienu no risinājumiem autore piedāvā veikt grozījumus likumā „Par presi un citiem masu komunikācijas līdzekļiem” un Radio un televīzijas likumā, iekļaujot detalizētus noteikumus, kas tiek saprasts ar masu mediju koncentrāciju. Būtu svarīgi uzsvērt, ka koncentrācija pastāv, ja vienam īpašniekam vai īpašnieku grupai pieder liels skaits kapitāla daļu dažāda veida masu medijos, tas ir, masu mediju koncentrācija attiektos arī uz tiem gadījumiem, kad vienam īpašniekam pieder gan vairums drukāto masu mediju, gan arī televīzijas vai radio organizācijas. Tādējādi tiktu novērsta pašlaik spēkā esošā Konkurences likuma prasība par konkrētā preces tirgus izvērtēšanu, jo masu mediju ietekme nav ierobežojama tikai ar konkrētu masu mediju veidu.

6. Nepareiza izpratne par masu mediju atbildības principu preses brīvības piemērošanā atsevišķos gadījumos var radīt nevēlamas sekas masu mediju darbībā, kur žurnālistu izpratne par pieļaujamām robežām var izraisīt pārāk lielu pašcenzūru, kā dēļ var ciest citas sabiedrības intereses. Lai preses

brīvība tiktu efektīvi īstenota, svarīgi ir nodrošināt atbilstošu žurnālistu izglītību, kas ļautu vispareizāk piemērot tiesības uz preses brīvību.

7. Masu mediju atbildības kontekstā svarīgi ir arī aplūkot jautājumu par masu mediju sniegtās informācijas nozīmīgumu. Ir svarīgi atcerēties, ka sabiedrībai nav nepieciešams zināt pilnīgi visu. Tādējādi masu mediju atbildības princips ietver arī masu mediju pienākumu izvērtēt tādas informācijas nozīmīgumu, kas varētu aizskart kādu indivīdu vai sabiedrības grupu, tas ir, masu medijam ir jāanalizē, vai informācijas izpaušana neapdraud citas būtiskas sabiedrības intereses un, ja apdraud, vai apdraudējums ir attaisnojams ar izpaužamās informācijas svarīgumu.
8. Masu mediju pienākums izvērtēt informācijas svarīgumu jo īpaši ir nozīmīgs gadījumos, kad masu medijs plāno iekļaut informāciju, kas potenciāli var aizskart citu personu intereses, kas tiek uzskatītas par īpaši jūtīgām. Turklāt tas var attiekties ne tikai uz personu tiesībām vai interesēm, bet arī uz situācijām, kuru atspoguļošanā būtu jāpievērš pastiprināta uzmanība visu iesaistīto pušu viedokļu paušanā.
Tas nozīmē, ka masu medijam būtu jābūt izstrādātiem ļoti skaidriem noteikumiem par to, kādā veidā ir jāpasniedz informācija, kas, no vienas puses, ir pietiekami svarīga, lai sabiedrībai būtu tiesības saņemt šādu informāciju, bet, no otras puses, ir pietiekami pretrunīga, lai varētu izraisīt nevajadzīgus konfliktus.
9. Rezumējot iepriekš norādītās tēzes, autore vēlētos uzsvērt, ka preses brīvības jēdziena skaidrojums, kas dots Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, liecina, ka prasība masu medijiem būt atbildīgiem nekādā veidā nenonāk pretrunā ar pašu preses brīvību. Lai gan masu medijiem var būt plašākas tiesības attiecībā uz iespējamo informācijas aizskarošo raksturu, tomēr vienlaicīgi preses brīvība prezumē, ka masu mediju rīcība būs atbilstoša profesionālajiem un ētikas standartiem.

IZMANTOTĀS LITERATŪRAS UN AVOTU SARAKSTS

Literatūra

1. Berlins, Jesaja. Divi brīvības jēdzieni. Grām.: Berlins, Jesaja. *Četras esejas par brīvību*. Rīga: Sprīdītis, 2000.
2. Bērugs, Rihards. *Viela diskusijai par Latvijas mediju politiku*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 5. septembrī)
3. Code of Ethics for Press, Radio and Television in Sweden. Issued by Pressens Samarbetsnamnd in 2001. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
4. Dennis, Everette E. Social Responsibility, Representation and Reality. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986.
5. Dimants, Ainārs. *Profesionālās organizācijas loma ētikas standartu noteikšanā*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10.
6. Dreifelds, Jānis. *Koncentrācijas draudi pasaules medijos*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10.
7. Elliott, Deni. Foundations for News Media Responsibility. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986.
8. Fletcher, Charles. *Media Ethics – Problems and Solutions*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 12. martā).
9. Golubeva, Marija. *Paralēlas informācijas telpas Latvijā – latviešu un krievu valodā jeb divas pasaules vienā valstī*. Likums un Tiesības. 2007, Nr. 11.
10. Guidelines for Good Journalistic Practise. Approved by Union of Journalists in Finland in 1992. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
11. Gunaratne, A. Shelton. Freedom of the press. A world system perspective. *Gazette: the International Journal for Communication Studies*. 2002. 64 (4): 344.
12. Gunther, Richard, Mughan, Anthony. The Media in Democratic and Nondemocratic Regimes: A Multilevel Perspective. In: Gunther, Richard,

- Mughan, Anthony (eds.). *Democracy and the Media. A Comparative Perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
13. Hodges, Louis W. Defining Press Responsibility: A Functional Approach. In: Elliott, Deni (ed.). *Responsible Journalism*. Beverly Hills; Newbury Park; London; New Delhi: SAGE Publications, 1986.
 14. Juzefovičs, Jānis. *Sliktās ziņas*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 7. novembrī).
 15. Kehre, Anita. *Mediju īpašnieku struktūra un tās ietekme uz masu mediju saturu*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10.
 16. Kristapsone, Silvija. *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Biznesa augstskola "Turība", 2008.
 17. Kučs, Artūrs. *Tiesības uz vārda brīvību un tās ierobežojumi medijos – saprātīga līdzsvara meklējumos*. Likums un Tiesības, 2007. Nr. 10.
 18. Kučs, Artūrs. *Freedom of Expression, Prohibition of Hate Speech and Incitement to Discrimination: the Striking of Balance*. Pieejams: <http://luis.lanet.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F25263/Arturs%20Kucs%202007.pdf> (skat. 2008. gada 6. novembrī).
 19. Latvijas žurnālistu ētikas kodekss. Apstiprināts Latvijas Žurnālistu savienībā 1992. gada 28. aprīlī. Pieejams: <http://www.zurnalistusavieniba.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
 20. Latvijas Žurnālistu savienības statūti. Pieņemti Latvijas Žurnālistu savienības kongresā 2002. gada 17. maijā. Pieejams: <http://www.zurnalistusavieniba.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
 21. Lejiņš, P. *Tiesību filozofija*. Rīga: [b.i.], 1940.
 22. Lichtenberg, Judith. Foundations and Limits of Freedom of the Press In: Lichtenberg, Judith (ed.). *Democracy and the Mass Media: A Collection of Essays*. USA: Cambridge University Press, 1990.
 23. Locke, John. *Two Treatises of Government. A Critical Edition with an Introduction and Apparatus Criticus by Peter Laslett*. New York: Cambridge University Press, 1960.
 24. Lysted, Ann. *The self-disciplinary system of the Swedish press*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 12. martā).
 25. McQuail, Denis. Accountability of media to society. Principles and means. *European Journal of Communication*. 1997. 12 (4): 516.

26. McQuail, Denis. *Media Accountability and Freedom of Publication*. New York: Oxford University Press, 2003.
27. McQuail, Denis. *McQuail's Mass Communication Theory*. London; Thousand Oaks; New Delhi: SAGE Publications, 2000, 4th ed.
28. Rozenbergs, Guntis. *Diskusija. Sabiedrības tiesības saņemt patiesu, taisnīgu un vispusīgu informāciju*. Pieejams: <http://www.politika.lv> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
29. Svece, Artis. Bīstamākais, ja ļausies pašcenzūrai. *Diena*, 2008. gada 5. februāris.
30. The Siracusa Principles on the Limitation and Derogation Provisions in the International Covenant on Civil and Political Rights. Annex to UN document E/CN.4/1985/4 dated 28 September 1984. Pieejams: <http://www.article23.org.hk/english/research/ICCPR.doc> (skat. 2008. gada 27. novembrī).
31. Van Dijk, Peter, van Hoof, Fried, van Rijn, Arjen, Zwaak, Leo (eds.). *Theory and Practise of the European Convention on Human Rights*. Antwerpen, Oxford: Intersentia, 2006, 4th edition.
32. Vītiņš, V. *Vispārējs tiesību pārskats*. Rīga: Verdikts, 1993, 2.izd.
33. Written comments submitted by Article 19, the International Centre Against Censorship, and Interrights, the International Centre for the Legal Protection of Human Rights regarding the Case of Otto-Preminger-Institut v. Austria. Pieejams: www.article19.org/pdfs/cases/austria-case-of-otto-preminger-v.-austria.pdf (skat. 2008. gada 29. novembrī).

Tiesu prakses materiāli

1. ECT spriedums lietā: *Alithia Publishing Company Ltd. and Constantinides v. Cyprus*. 2008. gada 22. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=alithia&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).
2. ECT spriedums lietā: *Appleby and others v. the United Kingdom*. 2003. gada 24. septembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=ht>

- [ml&highlight=appleby&sessionid=16382537&skin=hudoc-en](#) (skat. 2008. gada 7. novembrī).
3. ECT spriedums lietā: *A/S Diena un Ozoliņš pret Latviju*. 2007. gada 12. jūlijs. Pieejams: <http://www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=267> (skat. 2007. gada 10. decembrī).
 4. ECT spriedums lietā: *Balsyte-Lideikiene v. Lithuania*. 2008. gada 4. novembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=balsyte-lideikiene&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
 5. ECT spriedums lietā: *Bergens Tidende and others v. Norway*. 2000. gada 2. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=bergens%20%7C%20tidende&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).
 6. ECT spriedums lietā: *Bladet Tromsø and Stensaas v. Norway*. 1999. gada 20. maijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=stensaas&sessionid=7307369&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
 7. ECT spriedums lietā: *Casado Coca v. Spain*. 1994. gada 24. februāris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=casado&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
 8. ECT spriedums lietā: *Fuentes Bobo v. Spain*. 2000. gada 29. februāris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=fuentes%20%7C%20bobo&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
 9. ECT spriedums lietā: *Groppera Radio AG and others v. Switzerland*. 1990. gada 28. marts. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html>

- [ml&highlight=gropera%20%7C%20radio&sessionid=16382537&skin=hudoc-en](http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=gropera%20%7C%20radio&sessionid=16382537&skin=hudoc-en) (skat. 2008. gada 10. novembrī).
10. ECT spriedums lietā: *Handyside v. the United Kingdom*. 1976.gada 7.decembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Handyside&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007.gada 10.decembrī).
11. ECT spriedums lietā: *Jersild v. Denmark*. 1994. gada 23. septembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=jersild&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).
12. ECT spriedums lietā: *Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France*. 2007. gada 22. oktobris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=lindon&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).
13. ECT spriedums lietā: *Lingens v. Austria*. 1986. gada 8. jūlijs. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=lingens&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).
14. ECT spriedums lietā: *Observer and Guardian v. the United Kingdom*. 1991. gada 26. novembris. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=observer&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī).
15. ECT spriedums lietā: *par lietas Inna Harlanova pret Latviju pieņemamību*. 2003. gada 3. aprīlis. Pieejams: www.mkparstavis.am.gov.lv (skat. 2008. gada 7. aprīlī).
16. ECT spriedums lietā: *Radio France and others v. France*. 2004. gada 30. marts. Pieejams: <http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=radio%20%7C%20france&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).

17. ECT spriedums lietā: *Rumyana Ivanova v. Bulgaria*. 2008. gada 14. maijs.
Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=Rumyana%20%7C%20Ivanova&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
18. ECT spriedums lietā: *Steel and Morris v. the United Kingdom*. 2005. gada 15. februāris. Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=steel&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 6. novembrī).
19. ECT spriedums lietā: *Sunday Times v. the United Kingdom*. 1979. gada 26. aprīlis. Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=2&portal=hbkm&action=html&highlight=Sunday%20%7C%20Times%20%7C%20v.%20%7C%20United%20%7C%20Kingdom&sessionid=4007567&skin=hudoc-en> (skat. 2007. gada 10. decembrī)
20. ECT spriedums lietā: *Sürek v. Turkey*. 1999. gada 8. jūlijs. Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=3&portal=hbkm&action=html&highlight=surek&sessionid=16382537&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
21. ECT spriedums lietā: *Vides aizsardzības klubs pret Latviju*. 2004. gada 27. maijs. Pieejams: <http://www.politika.lv/index.php?id=5188> (skat. 2007. gada 10. decembrī).
22. Purcell and Others v. Ireland, Commission's admissibility decision of 16 April 1991, application no. 15404/89. Pieejams:
<http://cmiskp.echr.coe.int/tkp197/view.asp?item=1&portal=hbkm&action=html&highlight=purcell%20%7C%20others&sessionid=16622350&skin=hudoc-en> (skat. 2008. gada 7. novembrī).
23. Satversmes tiesas 2003. gada 5. jūnija spriedums lietā Nr. 2003-02-0106. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-02-0106.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).
24. Satversmes tiesas 2003. gada 29. oktobra spriedums lietā Nr. 2003-05-01. Pieejams: www.satv.tiesa.gov.lv/upload/2003-05-01.rtf (skat. 2008. gada 6. novembrī).

Eiropas Padomes dokumenti

1. Council of Europe Committee of Ministers Declaration on Freedom of Political Debate in the Media. 12 February 2004. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=118995&Lang=en> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
2. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (97) 20 on "hate speech". 30 October 1997. Pieejams: <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=568168&SecMode=1&DocId=582600&Usage=2> (skat. 2008. gada 7. novembrī).
3. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. R (99) 1 on Measures to Promote Media Pluralism. 19 January 1999. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1089699> (skat. 2008. gada 10. novembrī).
4. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. Rec (2000) 23 on the Independence and Functions of Regulatory Authorities for the Broadcasting Sector. 20 December 2000. Pieejams: http://www.ebu.ch/CMSimages/en/leg_ref_coe_r2000_23_regulatory_authorities_201200_tcm6-4442.pdf (skat. 2008. gada 10. novembrī).
5. Council of Europe Committee of Ministers Recommendation No. CM/Rec(2007)15 on Measures Concerning Media Coverage of Election Campaigns. 7 November 2007. Pieejams: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1207243&Site=CM&BackColorInternet=9999CC&BackColorIntranet=FFBB55&BackColorLogged=FFAC75> (skat. 2008. gada 10. novembrī).

Normatīvie akti

1. Apvienoto Nāciju Organizācijas Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. 1948. gada 10. decembris. Pieejama: <http://www.mkparstavis.am.gov.lv/lv/?id=19> (skat. 2008. gada 26. novembrī).
2. Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1997. gada 13. jūnijs, Nr. 143.

3. Konkurences likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 2001. gada 23. oktobris, Nr. 151.
4. Latvijas Republikas Satversme: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1993. gada 1. jūlijs, Nr. 43.
5. Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1991. gada 14. februāris, Nr. 5.
6. Radio un televīzijas likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, 1995. gada 8. septembris, Nr. 137.
7. Starptautiskais pakts par pilsoniskajām un politiskajām tiesībām. LR Augstākās padomes deklarācija. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, 1990. gada 24. maijs, Nr. 21.

Anotācija

Maģistra darba „Masu mediju atbildības un preses brīvības korelācija starptautisko cilvēktiesību kontekstā” mērķis ir rast skaidrojumu, kā starptautiskajos cilvēktiesību dokumentos nostiprinātās tiesības uz preses brīvību ir savienojamas ar komunikācijas zinātnes teorijās un Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē izteiktajiem apgalvojumiem par masu mediju atbildību. Šā mērķa sasniegšanai autore ir pētījusi Eiropas Padomes tiesisko režīmu šajā jomā, īpašu uzmanību pievēršot Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē izteiktajiem atzinumiem par masu mediju atbildību preses brīvības izmantošanas procesā.

Lai sasniegtu maģistra darba mērķi, autore ir izmantojusi vairākas zinātniskās metodes. Kā viena no galvenajām darbā izmantotajām metodēm minama indukcijas metode, ar kuras palīdzību autore ir izdarījusi vispārinošus secinājumus par konkrētiem Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumos izteiktiem atzinumiem saistībā ar masu mediju atbildības principu.

Darba struktūru veido divas galvenās daļas. Pirmā daļa skar jautājumu par vārda brīvības saturu, tās saistību ar preses brīvību, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē analizētajiem ierobežojumiem, kas tiešā veidā saistīti arī ar masu mediju atbildības principu.

Otro darba daļu veido analīze par masu mediju atbildības noteikšanas veidiem un par to, kā šie atbildības jeb kontroles mehānismi ietekmē preses brīvības īstenošanu masu mediju darbībā.

Abstract

The purpose of the master's paper "Correlation between accountability of mass media and press freedom in the context of international human rights" is finding a solution how rights to press freedom established in the international documents of human rights are compatible with statements about accountability of mass media found in communication theory and case law of the European Court of Human Rights. In order to fulfil this purpose the author has researched judicial regime of the Council of Europe in this area, devoting particular attention to conclusions about mass media accountability in exercising press freedom found in case law of the European Court of Human Rights.

In order to achieve the purpose of master's paper, the author has utilized several methods of scientific research. One of the main methods is the method of induction which has been used to draw general conclusions about particular resolutions of the European Court of Human Rights about the principle of mass media accountability.

The structure of the paper consists of two main parts. The first part deals with the question of the content of freedom of expression, its connection with press freedom and restrictions found in the case law of the European Court of Human Rights, which are directly related with accountability of mass media.

The second part consists of analysis of various means of establishing mass media accountability and how these control mechanisms influent exercising press freedom within mass media.

Maģistra darbs aizstāvēts:

Valsts pārbaudījumu komisijas sēdē

2009. gada ____ . _____

un novērtēts ar atzīmi _____.

Komisijas priekšsēdētājs: _____